

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง การศึกษาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่จัดโดยชุมชน:กรณีศึกษา โรงเรียนชุมชนตำบลบ้านหลวง อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยการศึกษาสภาพ ปัญหาและแนวทางการแก้ไขการจัดทำหลักสูตร และการใช้หลักสูตร เพื่อให้เกิดความเข้าใจและครอบคลุมเกี่ยวกับเรื่องที่ทำกรวิจัย จึงได้ศึกษาค้นคว้าทฤษฎี หลักการ แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอการศึกษาตามลำดับ ดังนี้

1. ความหมาย ความสำคัญ และองค์ประกอบของหลักสูตร
2. การพัฒนาหลักสูตร และกระบวนการพัฒนาหลักสูตร
3. การจัดทำหลักสูตร การใช้หลักสูตร
4. โรงเรียนชุมชน
5. หลักสูตรสำหรับ โรงเรียนชุมชน
6. ภูมิปัญญาชาวบ้าน
7. แนวคิดการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการศึกษา
8. การจัดการศึกษาและการมีส่วนร่วมของชุมชน

ความหมายของหลักสูตร

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2523) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรคือ ประสบการณ์ หรือ กิจกรรมที่จัดขึ้น เพื่อให้วัตถุประสงค์ด้านการศึกษา การเมือง เศรษฐกิจ ด้านสังคม และ วัฒนธรรมบรรลุเป้าหมายที่กำหนด

ทาบา (Taba,1962) ได้ให้ความหมายว่า หลักสูตร คือแบบของการเรียนประกอบด้วย กระบวนการเรียนและการพัฒนาหลักสูตร

ธำรง บัวศรี (2531) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรว่า คือ แผนซึ่งได้ออกแบบจัดทำขึ้นเพื่อแสดงถึงจุดหมาย เพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการด้านต่างๆตามจุดหมายที่ได้กำหนดไว้

กู๊ด (Good,1973) ได้ให้ความหมายว่า หลักสูตรคือกลุ่มวิชาที่จัดไว้อย่างมีระบบ หรือลำดับวิชาที่บังคับสำหรับการศึกษา หรือเพื่อรับประกาศนียบัตรในสาขาวิชาหลักๆ

โครงสร้าง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาความรู้ทักษะ และเจตคติที่ดีสามารถนำไปพัฒนาการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข

ความสำคัญของหลักสูตร

หลักสูตรถือว่าเป็นหัวใจของการศึกษา ซึ่งความสำคัญของหลักสูตรที่มีต่อการจัดการศึกษานั้น นักการศึกษาหลายท่านกล่าวตรงกันว่า ความสำคัญของหลักสูตรเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่ง คือการ กำหนดมาตรฐาน การเรียนรู้ เพื่อให้แน่ใจว่าเยาวชน แต่ละวัย แต่ละระดับการศึกษา มีแนวทางกำหนด ไว้ว่า ผู้เรียนควรเรียนรู้วิชาอะไร มีเนื้อหาสาระมากน้อยแค่ไหน ควรได้รับการ ฝึกฝนอบรม ให้มีทักษะ ด้านใด และควรมีพัฒนาการในด้านร่างกาย จิตใจ สังคมและสติปัญญา (ธำรง บัวศรี,2532)

สันต์ ธรรมบำรุง (2527) กล่าวถึง ความสำคัญของหลักสูตรไว้ตอนหนึ่งว่า หลักสูตรจะเป็นสิ่ง ที่บ่งชี้ถึงความเจริญของประเทศเพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน ประเทศใดจัดการศึกษา โดยมีหลักสูตรที่เหมาะสม ทันสมัย ที่มีประสิทธิภาพ ทันต่อเหตุการณ์ และการเปลี่ยนแปลงยอม ให้กำลังคนที่มีประสิทธิภาพ

กาญจนา คุณารักษ์ (2527) ได้กล่าวไว้ว่า หลักสูตรเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้ ประสิทธิภาพ หรือ ความมุ่งหมายในการจัดการศึกษาบรรลุผลสมความมุ่งหมาย ตามแผนการศึกษา แห่ง ชาติ หลักสูตรเป็นข้อกำหนดและแนวปฏิบัติให้บรรลุความสำเร็จ หลักสูตรทำให้สังคม เปลี่ยนแปลง ได้ เพราะเมื่อประเทศชาติต้องการที่จะสร้างคุณลักษณะของประชาชนในชาติให้เป็นอย่างไร รัฐบาลก็ สามารถที่จะกำหนดจุดมุ่งหมายและเนื้อหาที่จะพัฒนาและสร้างสรรค์ให้เยาวชนเป็นไปตามที่ต้องการ

จากแนวคิดของนักวิชาการ หลักสูตรจึงมีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาเป็นอย่างยิ่งเพราะ หลักสูตรจะเป็นตัวกำหนด จุดมุ่งหมาย เนื้อหา กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียน การสอน การวัดผลประเมินผล เพื่อใช้เป็นแนวทางการศึกษาที่มีคุณภาพ โดยมุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของประเทศชาติ นอกจากนี้หลักสูตรยังช่วยให้ผู้เรียนได้ค้นพบความ สามารถ ความถนัด และความสนใจของตนเองตลอดจนรู้จักกำหนดแนวทางใน การประกอบอาชีพ ตามที่ถนัด หลักสูตรจึงเป็นแผนปฏิบัติการที่จะทำให้การจัดการศึกษาประสบความสำเร็จ

องค์ประกอบของหลักสูตร

องค์ประกอบของหลักสูตรนี้ มีผู้ให้แนวคิดในการจำแนกองค์ประกอบของหลักสูตร มีลักษณะ แตกต่างกันไปในด้านหลักการและสาระสำคัญ แต่จะมีความสอดคล้องกัน ซึ่งหน่วยงานทางการศึกษา และนักการศึกษาหลายท่าน ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบองค์ประกอบของหลักสูตร ดังนี้

ไทเลอร์ (Tyler,1950) ได้ให้แนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรและ วางแผนการสอนไว้ว่า ผู้ดำเนินการจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบของหลักสูตร 4 ประการคือ

1. การกำหนดจุดมุ่งหมาย
2. การเลือกเนื้อหา
3. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้
4. การประเมินผลหลักสูตร

ทาบ (Taba,1962) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตร ซึ่งประกอบไปด้วย

1. วัตถุประสงค์ทั่วไปและวัตถุประสงค์เฉพาะวิชา
2. เนื้อหาและจำนวนชั่วโมงสำหรับการสอนแต่ละวิชา
3. กระบวนการเรียนการสอนหรือการนำหลักสูตรไปใช้
4. โครงการประเมินผลหลักสูตร

กรมวิชาการ (2521) กำหนดองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ว่า องค์ประกอบเต็มรูปของหลักสูตร มีอยู่ 8 ประการ คือ

1. จุดมุ่งหมาย
2. หลักการ
3. โครงสร้าง
4. จุดประสงค์การเรียนรู้
5. การประเมินผล
6. เนื้อหารายวิชา
7. วิธีสอน
8. สื่อการเรียน

บุญมี เณรยอด (ม.ป.ป.) ได้สรุปองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ 4 องค์ประกอบได้แก่

1. จุดมุ่งหมายของหลักสูตร
2. เนื้อหาของหลักสูตร
3. การนำหลักสูตรไปใช้
4. การประเมินผลหลักสูตร

จากข้อสรุปของนักการศึกษา ในการกำหนดองค์ประกอบของหลักสูตรข้างต้น พอสรุปได้ว่า องค์ประกอบของหลักสูตรควรประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ คือ

1. ด้านจุดมุ่งหมายหรือจุดประสงค์

ในการพัฒนาหลักสูตรการกำหนดจุดประสงค์ เป็นขั้นตอนที่สำคัญมากขั้นตอนหนึ่ง เพราะจะบอกถึงความมุ่งหวัง ที่จะพัฒนาให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะ และความรู้ความสามารถในลักษณะใด รวมทั้งยังเป็นแนวทางในการกำหนดเนื้อหาสาระ กิจกรรม และประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เรียน นักพัฒนาหลักสูตรจึงต้องพิจารณากำหนดจุดประสงค์อย่างรอบคอบ และกำหนดอย่างชัดเจน และเหมาะสมสอดคล้องกับปรัชญา และค่านิยมของสังคม สภาพปัญหา และความต้องการของสังคม และผู้เรียนตลอดจนมีความสมดุลระหว่างความรู้ และทักษะหรือระหว่างทฤษฎีกับการปฏิบัติ (ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539)

ซึ่งสอดคล้องกับ อุ่นตา นพคุณ (2533) ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่า การศึกษาก็เช่นเดียวกับกิจกรรมอื่นๆ ที่มนุษย์จะต้องกำหนดเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นวิธิต่าง หรือแนวปฏิบัติ วัตถุประสงค์ หรือปรัชญาทางการศึกษา เป็นเรื่องที่กว้าง และทุกประเทศย่อมจะกำหนดของตนไว้ใช้เองทั้งสิ้น เพราะระบบในการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อม และ ทรัพยากรที่มีอยู่ตลอดจนปัญหาของประเทศ ไม่เหมือนกัน และในการกำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษานอกโรงเรียน นอกจากการพิจารณาถึง สภาพแวดล้อม และความเป็นอยู่ของประชากรส่วนใหญ่แล้ว เราควรได้พิจารณาถึง ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ระบบการเมือง ระบบเศรษฐกิจของแต่ละประเทศด้วย ทั้งนี้เพราะระบบการศึกษาเป็นผลผลิตของระบบสังคม และการเมือง ตลอดจนเป็นผลของ การวางแผนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของแต่ละประเทศเลือกดำเนินการอยู่

2. เนื้อหา และประสบการณ์

เนื้อหาและประสบการณ์ซึ่งจัดให้แก่ผู้เรียนได้เรียนรู้ เพื่อให้เกิดความรู้ เจตคติ และ คุณลักษณะ อันพึงประสงค์ตามจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ และประสบการณ์การเรียนรู้ เป็นองค์ประกอบสำคัญของการสร้างการพัฒนาหลักสูตร รองลงมาจากจุดประสงค์ ทั้งนี้เนื่องจาก เนื้อหาสาระและประสบการณ์การเรียนรู้ จะเป็นเครื่องมือหรือสื่อกลาง ที่จะพาผู้เรียนไปสู่จุดประสงค์ที่วางไว้ (ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539) และ ช่าง บัวศรี (2531) เห็นว่าเนื้อหาวิชาเป็นความรู้ที่ดัดแปลงมาจากศาสตร์ต่างๆ (Disciplines) เพื่อให้เหมาะสมกับระดับการศึกษา และเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้ผู้เรียนค้นพบความจริงด้วยตนเองและสามารถนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาประยุกต์ใช้ในชีวิตและสังคม ซึ่ง เกียรติวรรณ อมาตยกุล (2530) ให้แนวคิดของลักษณะของเนื้อหาในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนไว้ว่าเนื้อหาในการจัดการเรียนการสอนของการศึกษานอกระบบจะต้องเป็นเนื้อหาที่มีความ

สัมพันธ์กับความเป็นจริงมากที่สุด และผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้ และมีบทบาทในการกำหนดกฎระเบียบในกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ

3. วิธีการจัดการเรียนการสอน

วิธีการจัดการเรียนการสอน ซึ่งมีลักษณะเป็นกระบวนการ เทคนิควิธีการ การสอนแบบต่างๆ การเรียนการสอนเป็นกระบวนการให้ความรู้ และจัดเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ ให้กับนักเรียน เพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงความรู้ และพัฒนาพฤติกรรมอย่างมีเป้าหมาย และมีประสิทธิภาพในการสอน กลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ใหญ่ย่อมมีความแตกต่างจากการสอนเด็ก ผู้สอนจำเป็นต้องใช้ หลักจิตวิทยาการเรียนรู้ของผู้ใหญ่เป็นพื้นฐานในการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสม โดยศึกษาประสบการณ์ และความสามารถของผู้เรียนแต่ละคน แล้วส่งเสริมให้นำความรู้ ประสบการณ์ ความสามารถของผู้เรียนให้เกิดประโยชน์กับผู้เรียนมากที่สุด ให้ผู้เรียนรู้สึกว่า ความคิดเห็น และความต้องการของเขามีความหมาย ความสำคัญ ตระหนักที่จะแสวงหาความรู้ อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อพัฒนาการงานและอาชีพ เพื่อให้กระบวนการเรียนการสอนเป็นไปตามเจตนารมณ์ของการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ครูผู้สอนจำเป็นต้องพิจารณาหลักจิตวิทยาผู้ใหญ่ และกระบวนการเรียนการสอน (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538) ซึ่งนักการศึกษานอกระบบโรงเรียน บอยเออร์ (Boyle, 1981 อ้างถึงใน รัตนา พุ่มไพศาล, 2528) ได้กล่าวถึง การจัดโอกาสของการเรียนรู้จะต้องคำนึงถึงสิ่งสำคัญ 3 ประการ คือ วิธีการ (Method) เทคนิค (Technique) และเครื่องมือ (Device)

1. วิธีการ คือ วิธีที่ทำให้สิ่งหนึ่งสิ่งใด เป็นวิธีการ เป็นระบบที่จะนำไปใช้เพื่อเข้าถึงประชาชน เป็นกิจกรรมที่องค์การจัดขึ้น เพื่อช่วยให้ประชาชนเกิดการเรียนรู้ เช่น จัดกิจกรรมในลักษณะเรียนเป็นกลุ่ม จัดกิจกรรมการเรียนรู้ในลักษณะตัวต่อตัว หรือจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยผ่านสื่อมวลชน เป็นต้น

2. เทคนิค เป็นรูปแบบที่ใช้นำเสนอสิ่งที่จะเรียนเป็นกิจกรรมที่ครูจัดให้นักเรียน เช่น การบรรยาย การอภิปราย การดูของจริง เป็นต้น

3. เครื่องมือ คือ อุปกรณ์ที่ใช้กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ เช่น ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ หรือ วีดีโอเทป เป็นต้น

4. การประเมินผล

การที่ผู้ใช้หลักสูตรจะตรวจสอบ หรือต้องการทราบว่า ผลที่เกิดจากการจัดการเรียนการสอนเป็นอย่างไร มีสิ่งใดบ้าง ที่ต้องปรับปรุงแก้ไข และให้ผู้เรียนได้บรรลุ หรือพัฒนาความ

ก้าวหน้าตรงตามจุดประสงค์การเรียนการสอนที่ตั้งไว้ หรือไม่เพียงใดนั้น ก็ต้องมีการวัด และประเมิน ผลการเรียนรู้ของผู้เรียน การวัดประเมินผลการเรียนรู้ จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นและขาดเสียไม่ได้ (ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539) ซึ่งสอดคล้องกับกรมการศึกษานอกโรงเรียน, (2538) ได้กล่าวถึงการ ประเมินผลไว้ว่า การที่จะทราบว่าประสพการณ์การเรียนรู้ที่ จัดขึ้นสำหรับผู้เรียนนั้น ประสพความ สำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือเจตนารมณ์ของการศึกษามากน้อยเพียงใดนั้นในระบบการศึกษา จำเป็น ต้องมีกระบวนการประเมินผลเข้ามาเกี่ยวข้อง การประเมินผลจะทำให้ทราบข้อเท็จจริง เกี่ยวกับประสพการณ์การเรียนรู้ หรือ สภาพการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีอยู่ว่าเป็นอย่างไร สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาหรือไม่ เพียงใด มีอะไรต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไขบ้างซึ่งข้อมูลที่ได้รับจาก การประเมินผลจะมีคุณค่า หรือประโยชน์ในการนำไปใช้เพื่อการพัฒนาการศึกษาในด้านต่างๆต่อไป

การพัฒนาหลักสูตร

การพัฒนาหลักสูตรครอบคลุมความหมาย 2 ลักษณะ คือ การทำหลักสูตรที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น หรือเป็นการจัดทำหลักสูตรขึ้นมาใหม่โดยไม่มีหลักสูตรเดิมมาก่อน (Saylor and Alexander, 1974. อ้าง ใน นิตยา บุตรศรี, 2542.) ในการพัฒนาหลักสูตรนั้น สงัด อุทรานันท์ (2532) ได้กล่าวว่าประกอบด้วย 3 ระบบ คือ

1. ระบบการสร้างหลักสูตร ประกอบด้วยขั้นตอนต่างๆดังนี้ คือ วิเคราะห์ข้อมูล พื้นฐาน กำหนดจุดมุ่งหมาย คัดเลือกและจัดเนื้อหาสาระ กำหนดวิธีการประเมินผล อาจมีการทดลองใช้หลักสูตร ทำการประเมินหลักสูตรที่สร้างเสร็จแล้วและปรับปรุงหลักสูตรก่อนที่จะนำไปใช้
2. ระบบการใช้หลักสูตรจะต้องประกอบด้วยขั้นตอนการจัดทำเอกสารประกอบหลักสูตร เตรียมบุคลากร บริหารและบริการหลักสูตร ดำเนินการสอนตามหลักสูตร และนิเทศการใช้หลักสูตร
3. การประเมินผลหลักสูตร จะประกอบด้วยกิจกรรมที่สำคัญ 2 ลักษณะคือ การประเมินผลสัมฤทธิ์ของหลักสูตร และการประเมินระบบหลักสูตรทั้งหมด

ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

กรมวิชาการ (2538) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรในระดับท้องถิ่น ว่าหมายถึง การที่กระทรวงศึกษาเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพ และความต้องการของท้องถิ่นตามข้อกำหนดในโครงสร้างของหลักสูตร ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาส เรียนรู้ เรื่องราวในท้องถิ่นของตน เรียนรู้สภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในท้องถิ่น ตลอดจน

สามารถแก้ปัญหา พัฒนาชีวิตของตนเอง ครอบครัวและสังคมได้ ความรู้ดังกล่าวอาจมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมไว้และได้ถ่ายทอดกันมาในแต่ละยุคแต่ละสมัย

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2525) ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง การนำหลักสูตรระดับชาติมาพิจารณา ศึกษา วิเคราะห์ เพื่อปรับเปลี่ยนเนื้อหาสาระบางอย่างให้สัมพันธ์ สอดคล้องกับท้องถิ่น

สุมิตร कुमार (2523) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้ว่า หมายถึงการขยายและปรับหลักสูตรระดับชาติ การขยายและปรับหลักสูตรระดับชาติ คือการนำทั้งจุด มุ่งหมาย และเนื้อหาขยายความจากนามธรรมให้เป็นรูปธรรมเพิ่มเติมข้อปลีกย่อยและรายละเอียดซึ่งจะช่วยให้ครูผู้สอนรู้ว่า ถ้าจะนำจุดมุ่งหมายนั้นไปปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ผลต้องสอนอะไรบ้าง จะให้ผู้เรียนเกิดความรู้ทางด้านใด มีทักษะและทัศนคติอย่างไร เนื้อหาวิชาที่เช่นกันควรได้รับการพิจารณาและขยายความเพิ่มเติมให้ละเอียดพอที่ครูจะรู้ว่าสอนอะไร ส่วนการปรับ หมายถึง การนำจุดมุ่งหมายและเนื้อหาวิชามาปรับให้สอดคล้องกับสภาพทางสังคม ภูมิศาสตร์ และความต้องการของประชาชนในแต่ละเขตการศึกษา

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) กล่าวถึง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้ว่า เป็นการนำหลักสูตรแม่บทมาปรับ เพิ่ม ขยาย หรือสร้างหลักสูตรย่อยในระดับท้องถิ่นขึ้นมาเสริมหลักสูตรแม่บท เพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพความจำเป็น และความต้องการของท้องถิ่นนั้นๆ

จากความหมายที่นักการศึกษากล่าวมาข้างต้น พอจะสรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น หมายถึงการนำหลักสูตรแม่บทมาปรับ ขยาย ให้มีรายละเอียดทางด้านเนื้อหา และจุดประสงค์ สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

การพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกันทางด้านทรัพยากร ภูมิศาสตร์ และความต้องการจำเป็น ดังที่นักการศึกษาหลายท่านได้กล่าวถึงเหตุผลและความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้ดังนี้

สังต์ อุทรานันท์ (2532) ได้กล่าวถึงความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นว่า หลักสูตรที่สร้างขึ้นมีความจำเป็นต้องสอดคล้องกับสภาพ ปัญหา และสนองความต้องการของสังคมที่ใช้หลักสูตรนั้นๆ ดังนั้นหากหลักสูตรที่สร้างขึ้นมีจุดมุ่งหมายสำหรับใช้ในชุมชนแห่งใดแห่งหนึ่งโดยเฉพาะ ก็ย่อมจะตอบสนองความต้องการของชุมชนได้มาก

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) กล่าวถึงเหตุผลและความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้ว่า

1. หลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรแม่บทได้กำหนดเนื้อหาสาระ และกิจกรรมไว้อย่างกว้างๆ เพื่อให้ทุกคนได้เรียนรู้คล้ายคลึงกัน ทำให้กระบวนการเรียนการสอนมุ่งเนื้อหาสาระ และประสบการณ์

ที่เป็นหลักการทั่วไป ไม่สามารถประมวลรายละเอียดเกี่ยวกับสาระ ความรู้ตามสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม ปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นในแต่ละแห่งได้ทั้งหมด จึงต้องพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น เพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นให้ได้มากที่สุด

2. การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีผลกระทบต่อทัศนคติและการดำเนินชีวิตของคนไทยทั้งในเมืองและชนบท จึงต้องมีหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อปรับสภาพของผู้เรียน ให้สามารถรับกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆ โดยเฉพาะผลกระทบที่เกิดขึ้นกับท้องถิ่นของตน เพื่อให้ผู้เรียนได้นำประสบการณ์ การเรียนรู้ไปพัฒนาตน ครอบครัว และท้องถิ่นตลอดจนดำเนินชีวิตอยู่ในท้องถิ่นของตนได้อย่างเป็นสุข

3. การเรียนรู้ที่ดีควรเรียนรู้จากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวไปยังสิ่งที่ไกลตัว เพราะเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนซึมซับได้เร็วกว่า ดังนั้นจึงควรมีหลักสูตรระดับท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชีวิตจริงตามสภาพเศรษฐกิจ สังคมของท้องถิ่นตน แทนที่จะเรียนรู้เรื่องไกลตัว ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนไม่รู้จักตนเอง ไม่รู้จักชีวิต ไม่เข้าใจและไม่มีความรู้สึกที่ดีต่อสังคม และสิ่งแวดล้อมรอบตัวเอง นอกจากนี้ การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นจะช่วยปลูกฝังให้ผู้เรียนเกิดความรัก ความผูกพัน รวมทั้งภาคภูมิใจในท้องถิ่น

4. ทรัพยากรท้องถิ่น โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านในชนบทของไทย มีอยู่มากมาย และมีค่าบ่งบอกถึงความเจริญมาเป็นเวลานาน หลักสูตรแม่บทหรือหลักสูตรแกนกลางไม่สามารถนำทรัพยากรท้องถิ่นดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ได้ แต่ละท้องถิ่นสามารถบูรณาการนำทรัพยากรท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้านทั้งหลาย มาใช้ในการเรียนการสอนไม่ว่าด้านอาชีพ หัตถกรรม เกษตรกรรม ดนตรี การแสดง วรรณกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งมีผลให้ผู้เรียนรู้จักท้องถิ่นของตน เกิดความรัก ความผูกพันกับท้องถิ่นของตน และสามารถนำทรัพยากรท้องถิ่นในการประกอบอาชีพได้

จุดเน้นของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อจัดการศึกษาให้สอดคล้อง อำนวยประโยชน์ต่อผู้เรียนในการพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจ และสังคมนั้น มีจุดเน้น 3 ประการ คือ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2534)

1. เนื้อหาสาระ อันเป็นเรื่องราวของท้องถิ่นที่จะกำหนดให้นักเรียนได้เรียนรู้ ควรเจาะลึกและมากพอที่จะช่วยให้มีความรู้ ความเข้าใจ จนสามารถแก้ปัญหาและพัฒนาความเป็นอยู่ สุขภาพ

เศรษฐกิจและสังคมของตนและท้องถิ่นให้ดีขึ้นได้ ทั้งช่วยให้เกิดความรักถิ่นฐานไม่คิดอพยพไปจากบ้านเกิด

2. กระบวนการเรียนการสอน เปิดโอกาสให้ผู้เรียนออกไปเรียนรู้ชีวิตจริงในท้องถิ่นเพื่อให้มีประสบการณ์ตรง ได้พบเห็น ได้สัมผัส ได้กระทำจริง และมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

3. กระบวนการเรียนการสอน มุ่งในการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นเข้ามาช่วยอย่างใกล้ชิด เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น และทรัพยากรมนุษย์

กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น สุมิตร คุณานุกร(2523) ได้เสนอกระบวนการและวิธีการในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นดังนี้

1. การจัดตั้งคณะกรรมการ
2. การจัดตั้งคณะอนุกรรมการ
3. การศึกษาและวิจัย เพื่อหาข้อมูลในด้านต่อไปนี้
 - 3.1 ข้อมูลเกี่ยวกับหลักสูตรในระดับชาติ
 - 3.2 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและปัญหาของชุมชนในแต่ละเขตการศึกษา
 - 3.3 ข้อมูลเกี่ยวกับข้อบกพร่องต่างๆของประมวลการสอนที่ได้จัดทำขึ้นมาแล้วในอดีต
 - 3.4 ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและข้อจำกัดในการเรียนการสอนของแต่ละเขตการศึกษา
4. กำหนดข้อตกลงเบื้องต้น เกี่ยวกับรายละเอียดในเรื่องแบบของประมวลการสอนและเวลาในการดำเนินการ
5. ประชุมเพื่อดำเนินงาน

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539) กล่าวถึงกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นว่าประกอบด้วยขั้นตอนต่อไปนี้

1. การจัดตั้งคณะทำงานเพื่อพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น
2. การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน
3. การกำหนดจุดประสงค์ของหลักสูตรระดับท้องถิ่น
4. การกำหนดเนื้อหา
5. การกำหนดกิจกรรม
6. การกำหนดคาบเวลาเรียน
7. การกำหนดเกณฑ์การวัดและการประเมินผล

8. การจัดทำเอกสารหลักสูตร
9. การตรวจสอบคุณภาพ และการทดลองใช้หลักสูตร
10. การเสนอขออนุมัติใช้หลักสูตร
11. การนำหลักสูตรไปใช้
12. การประเมินผลหลักสูตร

ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนั้น มีกระบวนการ หรือขั้นตอนที่สำคัญดังกล่าวตามที่นักการศึกษาได้อธิบายไว้ข้างต้น และแต่ละท่านก็มีความคิดเห็นสอดคล้องกัน ดังเช่น สัจด์ อุทรานันท์ (2532); ใจทิพย์เชื้อ รัตนพงษ์ (2539); สุมิตร คุณากร (2523) ได้เสนอแนวคิดไว้สอดคล้องกัน สรุปได้ดังนี้

จัดตั้งคณะทำงานเพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนั้น ควรเลือกบุคคลที่มีความสามารถ และมีความตั้งใจจริงในการปฏิบัติงาน ประมาณ 5-8 คน ซึ่งประกอบด้วยผู้ที่มีความเข้าใจ เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น อย่างน้อย 1 คน เพื่ออำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงาน ให้เป็นไปตามความมุ่งหมาย นอกจากนี้ ควรเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในด้านเนื้อหา การสอน และด้านสภาพของท้องถิ่น ได้แก่ ครูผู้สอน ผู้บริหารโรงเรียน ศึกษาพิเศษ วิทยากรท้องถิ่น และนักวิชาการ

การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน

คณะทำงานควรดำเนินการศึกษา และวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน ในด้านต่อไปนี้

1. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับ สภาพและความต้องการของชุมชน หรือท้องถิ่นนั้นๆ เพื่อให้หลักสูตรที่สร้างขึ้นเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงและความต้องการของท้องถิ่น ข้อมูลดังกล่าวสามารถรวบรวมได้จากประชาชนในท้องถิ่น ผู้ปกครองนักเรียน ผู้นำชุมชน โดยวิธีการวิจัย สัมภาษณ์ สงแบบ สอบถาม การสังเกต การสัมมนา หรือการระดมความคิดเห็นจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
2. สำรวจสภาพและความต้องการของนักเรียน เพื่อให้หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นสอดคล้องกับพัฒนาการทางด้านร่างกาย สติปัญญา และจิตใจ รวมทั้งสอดคล้องกับความสนใจและความต้องการของนักเรียนด้วย ข้อมูลเหล่านี้สามารถศึกษาได้จากนักเรียน ครู ผู้ปกครอง ซึ่งอาจใช้วิธีพูดคุย และสังเกต

3. ศึกษาทำความเข้าใจในหลักสูตรแม่บท เพื่อพิจารณาว่า มีส่วนใดที่หลักสูตรเปิดโอกาสให้ ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม

4. วิเคราะห์ศักยภาพของโรงเรียน เป็นการศึกษาสภาพโดยทั่วไปของโรงเรียนในด้านต่างๆ เช่น บุคลากร การบริหาร วัสดุอุปกรณ์ ความร่วมมือระหว่างบุคลากรภายในโรงเรียน ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและชุมชน หรือท้องถิ่น เพื่อให้ทราบว่า โรงเรียนมีความพร้อมหรือขาดแคลนในเรื่องใดบ้าง มีปัญหาหรือข้อจำกัดในด้านการเรียนการสอนเรื่องอะไร จะได้เป็นข้อมูลในการพิจารณาในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

การกำหนดจุดประสงค์ของหลักสูตรท้องถิ่น

ในการกำหนดจุดประสงค์ของหลักสูตรท้องถิ่น ว่าสิ่งที่มุ่งหวังจะให้ผู้เรียนได้บรรลุผล หลังจากเรียนรายวิชานั้นๆแล้วควรจะให้บรรลุเป้าหมายอะไรบ้าง โดยคณะกรรมการศึกษาจากสภาพปัญหา ความต้องการของท้องถิ่นและนักเรียน ในการกำหนดจุดประสงค์นี้ ควรสอดคล้องกับจุดประสงค์ในระดับกลุ่มวิชา หรือกลุ่มประสบการณ์ของรายวิชานั้นๆ เขียนด้วยภาษาที่ชัดเจน กะทัดรัด และเป็นจุดประสงค์ที่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

การกำหนดเนื้อหา

คณะกรรมการต้องนำจุดประสงค์ที่ระบุไว้แล้วมาวิเคราะห์เพื่อกำหนดเนื้อหาสาระของรายวิชานั้นอย่างกว้างๆ ให้สอดคล้องกับจุดประสงค์รายวิชาดังกล่าว และครอบคลุมส่วนที่เป็นความรู้ และทักษะด้วย จากนั้นจึงแยกแยะเป็นเนื้อหาย่อย ซึ่งส่วนนี้เอง ที่คณะกรรมการสามารถปรับเปลี่ยนเนื้อหาที่จะนำมาสอนให้เหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่น

การกำหนดกิจกรรม

เมื่อได้เนื้อหาวิชาแล้ว คณะกรรมการควรกำหนดกิจกรรมที่จะจัดให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ โดยพิจารณาจากวัตถุประสงค์อย่างละเอียด กิจกรรมที่กำหนดไม่ควรมากหรือน้อยเกินไป เน้นทักษะด้านกระบวนการ เปิดโอกาสให้นักเรียนทำกิจกรรม โดยครูผู้สอนเป็นผู้ประสานกิจกรรมและชี้แนะ

การกำหนดคาบเวลาเรียน

ในการกำหนดคาบเวลาเรียนของรายวิชานั้น มักถือเอาโครงสร้างหลักสูตรแม่บท และปริมาณเนื้อหาที่นักเรียนจะต้องเรียนเป็นเครื่องกำหนด กล่าวคือ ในระดับประถมศึกษาจำนวนคาบเวลาเรียนที่

กำหนดนั้นจะต้องไม่ทำให้คาบเวลาเรียนสำหรับกลุ่มประสบการณ์/หน่วยย่อยที่มีอยู่เปลี่ยนแปลงไป ส่วนในระดับมัธยมศึกษาถ้ารายวิชาที่จัดทำกำหนดให้เป็นรายวิชาบังคับเลือก คาบเวลาเรียนที่กำหนด จะต้องเป็นไปตามที่ระบุไว้ในโครงสร้างหลักสูตร ถ้าเป็นรายวิชาเลือกเสรีสามารถกำหนดตามความเหมาะสมกับจุดประสงค์และเนื้อหาที่กำหนดให้เรียน แต่ควรให้สัมพันธ์กับโครงสร้างของกลุ่มวิชาที่เป็นอยู่เดิมด้วย ในกรณีที่มีเนื้อหามากก็อาจจัดทำเป็นหลายรายวิชาได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อคณะทำงานทราบแล้วว่ารายวิชาที่สร้างมีคาบเวลาทั้งหมดเท่าใด คณะทำงานควรจัดเนื้อหาของรายวิชาออกเป็น ส่วน ๆ หรือแบ่งซอยเป็นเนื้อหาย่อย ๆ เรียงตามลำดับก่อนหลัง แล้วแจกแจงจำนวนคาบเวลาในแต่ละ ส่วน โดยในแต่ละส่วนของเนื้อหาอาจแบ่งเป็นจำนวน คาบเวลาในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติได้อีกด้วย (ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539)

การกำหนดเกณฑ์การวัดและประเมินผล

คณะทำงานควรกำหนดเกณฑ์การวัดและประเมินผลในรายวิชาที่จัดทำขึ้นใหม่ เพื่อผู้ปฏิบัติจะได้ดำเนินการวัด และประเมินผลตรงกับเจตนารมณ์ของหลักสูตร ซึ่งจะส่งผลต่อการใช้หลักสูตรในที่สุด (ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539)

การจัดทำเอกสารหลักสูตร

หลังจากที่สร้างหรือจัดทำหลักสูตรรายวิชาใหม่แล้ว คณะทำงานควรจะทำเอกสารหลักสูตร เช่น แผนการสอน คู่มือครู หนังสืออ่านเพิ่มเติมและสื่อต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อให้ผู้ใช้หลักสูตรหรือครูผู้สอนสามารถนำหลักสูตรไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพ (ใจทิพย์, 2539 : 124 – 135)

การตรวจสอบคุณภาพและการทดลองใช้หลักสูตร

ในขั้นนี้เป็นการตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรและวัสดุหลักสูตรต่าง ๆ เพื่อนำผลมาปรับปรุงข้อบกพร่องก่อนนำไปใช้จริง ๆ โดยคณะทำงานต้องกำหนดเป็นแผนอย่างมีขั้นตอนและระบบ เมื่อพิจารณาพบ ข้อบกพร่องหรือปัญหาแล้วจึงนำไปปรับปรุงแก้ไขก่อน จากนั้นคณะทำงานจึงคัดเลือกกลุ่มทดลองและกำหนดวิธีการประเมินผลเพื่อพิจารณาว่า หลักสูตรที่สร้างขึ้นใหม่ วัสดุหลักสูตร หรือสื่อการเรียนการสอนต่าง ๆ สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงหรือไม่อย่างไร ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ก่อนนำหลักสูตรไปใช้จริง (ใจทิพย์, 2539 : 124 – 135)

ในการนำหลักสูตรไปทดลองใช้นั้น คณะทำงานจะต้องเตรียมครูผู้สอนให้เข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตรและการใช้หลักสูตรเสียก่อน จากนั้นจึงทดลองให้ครูนำไปใช้ในชั้นเรียน โดยคณะทำงานต้องวาง

แผนนิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตร และทำความเข้าใจร่วมกับครูผู้สอนแล้วร่วมกันวิเคราะห์หาข้อบกพร่อง เพื่อนำมาปรับปรุงหลักสูตรให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้นก่อนนำไปใช้จริงต่อไป (ใจทิพย์, 2539 : 124 - 135)

การเสนอขออนุมัติใช้หลักสูตร

เมื่อได้ตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรและปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรเรียบร้อยแล้ว คณะทำงานต้องนำหลักสูตรที่สร้างขึ้นใหม่แล้วเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตามลำดับชั้นเพื่อขออนุมัติการใช้หลักสูตร กล่าวคือต้องยื่นเสนอต่อคณะกรรมการการศึกษา การศาสนา และการวัฒนธรรมเขตการศึกษา (ศสว. เขต) ที่ท้องถิ่นตั้งอยู่ตามขั้นตอนที่ ศสว.เขตนั้น ๆ กำหนด และคณะกรรมการ ศสว.เขตพิจารณาอนุมัติการใช้หลักสูตร จากนั้นคณะกรรมการ ศสว.เขต จึงเสนอต่อไปยังกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการเพื่อประกาศใช้หรือเผยแพร่ การใช้หลักสูตรดังกล่าว (ใจทิพย์, 2539 : 124 - 135)

การนำหลักสูตรไปใช้

ขณะรอการอนุมัติใช้หลักสูตรคณะทำงานจะต้องดำเนินการวางแผนการใช้หลักสูตรควบคู่กันไป และเมื่อหลักสูตรได้รับอนุมัติเรียบร้อยแล้วจะได้ดำเนินการใช้หลักสูตรทันที คณะทำงานจะต้องเตรียมจัดการอบรมครูเกี่ยวกับวิธีการใช้หลักสูตร เพราะถึงแม้ว่าจะมีคู่มือในการใช้หลักสูตร หรือเอกสารประกอบหลักสูตรอื่น ๆ แต่ผู้อ่านอาจจะเข้าใจไม่ตรงกันหรือไม่เข้าใจอย่างชัดเจนก็ได้ การจัดการอบรมควรจัดในรูปการประชุมเชิงปฏิบัติการ และควรคำนึงถึงจำนวนผู้เข้ารับการอบรม งบประมาณที่ต้องใช้ วัสดุหลักสูตร วิทยากร สถานที่ที่ฝึกอบรม เป็นต้น เมื่อการจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการสิ้นสุดลงแล้ว ผู้บริหารหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายจะต้องนิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตรของครูด้วยเพื่อให้การสอนเป็นไปตามจุดประสงค์ของหลักสูตร (ใจทิพย์, 2539 : 124 - 135)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การประเมินผลหลักสูตร

หลังจากที่ครูได้นำหลักสูตรไปใช้ในโรงเรียนระยะหนึ่งแล้วในขั้นการดำเนินต่อไปก็คือโรงเรียนควรมีการพิจารณาเกี่ยวกับคุณค่าของหลักสูตรว่าเป็นอย่างไร ให้ผลตรงตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ มีส่วนใดที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้หลักสูตรมีความเหมาะสมและสามารถก่อประโยชน์

แก่การศึกษาภายในสังคมส่วนรวมและสังคมท้องถิ่นได้มากที่สุด (สังข์, 2532 : 314 – 316 ; ใจทิพย์, 2539 : 124 – 135)

การนำหลักสูตรไปใช้

การนำหลักสูตรไปใช้เป็นขั้นตอนที่สำคัญมากของกระบวนการพัฒนาหลักสูตร เพราะเป็นการนำ หลักสูตรไปปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ ดังที่ สุมิตร ภูณานุกร (2523) กล่าวว่า การนำหลักสูตรไปใช้ หมายถึง การที่ผู้บริหารโรงเรียน และครูนำเอาโครงการของ หลักสูตรที่เป็นรูปเล่มเหล่านั้น ไปปฏิบัติให้เกิดผล รวมถึงการบริหารงานด้านวิชาการของโรงเรียนเพื่ออำนวยความสะดวกและนักเรียนสามารถสอน และเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด หัวใจของการนำหลักสูตรไปใช้ คือการสอน บุคคลที่มีความสำคัญที่สุดในขั้นตอนนี้คือครู และ สุจริต เพียรชอบ (2531) กล่าวถึงการนำหลักสูตรไปใช้สรุปได้ว่า ขั้นตอนที่สำคัญหนึ่งในกระบวนการต่าง ๆ ของการพัฒนาหลักสูตรก็คือ การนำหลักสูตรไปใช้ เพราะเป็นขั้นตอนที่แสดงให้เห็นว่าหลักสูตรที่จัดทำขึ้นในทางปฏิบัติมีความสัมฤทธิ์ผลมากน้อยเพียงใด มีอะไรบ้างเป็นปัญหาและอุปสรรค และควรได้รับการปรับปรุงในด้านใดบ้าง หลักสูตรนั้นแม้จะจัดทำขึ้นดีเพียงใดก็มีหลักการ จุดหมาย โครงการ สร้าง เนื้อหา ตลอดจนจนประสบการณ์การเรียนรู้ไว้ดีพร้อมทุกประการ แต่ผู้ใช้หลักสูตรดำเนินการไม่มีความพร้อมต่างๆ เกิดขึ้นหลักสูตรนั้นก็จะเป็นผลล้มเหลวได้ง่าย

ดังนั้นการนำหลักสูตรไปใช้ หมายถึง การที่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตรนำเอาหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ เพื่อให้บรรลุตามจุดมุ่งหมายที่หลักสูตรกำหนดไว้

นักการศึกษาหลายท่าน ได้เสนอแนวคิดในการนำหลักสูตรไปใช้ให้ประสบผลสำเร็จ เช่น สังข์ อุทรานันท์ (2532) กล่าวว่า การใช้หลักสูตรจะมีงานหลักอยู่ 3 ลักษณะ สรุปได้ดังนี้

1. งานบริหารและบริการหลักสูตร
 - 1.1 งานเตรียมบุคลากร
 - 1.2 การจัดครูเข้าสอนตามหลักสูตร
 - 1.3 การบริหารและบริการวัสดุหลักสูตร
 - 1.4 การบริการหลักสูตรภายในโรงเรียน
2. งานดำเนินการเรียนการสอนตามหลักสูตร
 - 2.1 การปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น
 - 2.2 การจัดทำแผนการสอน
 - 2.3 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

- 2.4 การวัดและประเมินผลการเรียนการสอน
- 3. งานสนับสนุนและส่งเสริมการใช้หลักสูตร
 - 3.1 การนิเทศและติดตามผลการใช้หลักสูตร
 - 3.2 การจัดตั้งศูนย์วิชาการ เพื่อสนับสนุน และส่งเสริมการใช้หลักสูตร

ตาราง บัณฑิต (2532) กล่าวว่า การนำหลักสูตรไปใช้มีลักษณะดังนี้

1. การเตรียมการและการบริหารหลักสูตร
 - 1.1 การวางแผนนำหลักสูตรใหม่เข้าแทนที่หลักสูตรเดิม
 - 1.2 การเตรียมการก่อนนำหลักสูตรไปใช้
 - 1.3 การประชาสัมพันธ์หลักสูตร
 - 1.4 การเตรียมบุคลากร
 - 1.5 การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ สื่อการเรียนการสอน เครื่องมือเครื่องใช้ และอาคารสถานที่
 - 1.6 การเตรียมระบบบริหารของสถานศึกษา
 - 1.7 การเตรียมงบประมาณค่าใช้จ่าย
 - 1.8 การเตรียมปรับปรุงหลักสูตรการฝึกหัดครู
 - 1.9 การเตรียมชุมชนและสังคม
2. การตรวจสอบความพร้อม
 - 2.1 การประเมินผลหลักสูตรแม่บทก่อนนำไปใช้
 - 2.2 การประเมินผลความพร้อมของผู้เรียนผู้สอนและชุมชน
 - 2.3 การประเมินผลโครงการที่สนับสนุนการนำหลักสูตรไปใช้
3. การบริหารงานการใช้หลักสูตร
 - 3.1 การสนับสนุนงานการใช้หลักสูตร
 - 3.2 การกำกับดูแลเพื่อควบคุมคุณภาพหลักสูตร

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2535) กล่าวว่า การใช้หลักสูตร ได้แก่ การอนุมัติหลักสูตร การวางแผนการใช้หลักสูตร และการดำเนินการใช้หลักสูตร ซึ่งมีลักษณะดังนี้

1. การขออนุมัติหลักการ
2. การวางแผนการใช้หลักสูตร

- 2.1 การประชาสัมพันธ์หลักสูตร
- 2.2 การเตรียมความพร้อมของบุคลากร
- 2.3 การเตรียมงบประมาณ
- 2.4 วัสดุหลักสูตร
- 2.5 บริการสนับสนุนและอาคารสถานที่
- 2.6 ระบบบริหารหลักสูตร
- 2.7 การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ
- 2.8 การประเมินผลและติดตามการใช้หลักสูตร
3. การดำเนินการใช้หลักสูตรหรือการบริหารหลักสูตร
 - 3.1 การดำเนินการใช้หลักสูตรตามแผน
 - 3.2 การจัดตารางสอน
 - 3.3 แผนการสอน
 - 3.4 กิจกรรมการเรียนการสอน
 - 3.5 คู่มือการเรียน
 - 3.6 ความพร้อมของผู้เรียน
 - 3.7 การนิเทศกำกับดูแล
 - 3.8 การประเมินผลการเรียนรู้

กรมวิชาการ (2535) กล่าวว่า การดำเนินการใช้หลักสูตรเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนั้น ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทุกระดับ จะต้องมีกระบวนการในการดำเนินงาน ดังนี้ คือ

1. การจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนให้เอื้อต่อการใช้หลักสูตร
2. การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
3. การจัดทำกำหนดการสอนและตารางสอน
4. การจัดชั้นเรียน
5. การนิเทศ ติดตาม และประเมินผลการใช้หลักสูตรของโรงเรียน
6. การส่งเสริมงานทางด้านวิชาการ
7. แนวปฏิบัติในห้องเรียน

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539 : 156 – 157) กล่าวว่าในการนำหลักสูตรไปใช้ในระดับท้องถิ่นหรือระดับโรงเรียนนั้น มีงานหลักที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตร 2 งาน ดังนี้

1. งานบริหารหลักสูตร เป็นการบริหารและดำเนินงานเกี่ยวกับหลักสูตรเพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ผู้บริหารจะเป็นแกนนำ โดยมีผู้ช่วยฝ่ายต่าง ๆ หัวหน้าหมวดวิชา ครู วิชาการโรงเรียน ครูผู้สอน และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เสริมการบริหารหลักสูตร เช่น กรรมการบริหารโรงเรียน กรรมการบริหารวิชาการ เป็นต้น มีกิจกรรมที่สำคัญดังนี้

1.1 การศึกษาวิเคราะห์และทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตร และเอกสารประกอบหลักสูตร ต่าง ๆ

1.2 การเตรียมบุคลากรในโรงเรียน

1.3 การจัดครูเข้าสอน

1.4 การจัดตารางสอน

1.5 การจัดแผนการเรียน

1.6 การจัดบริการวัสดุหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน

1.7 การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แก่ผู้ใช้หลักสูตร เช่น อาคารสถานที่ งบประมาณ การบริการห้องสมุด เป็นต้น

1.8 การนิเทศติดตาม และประเมินผลการใช้หลักสูตร

1.9 การประชาสัมพันธ์หลักสูตรแก่ผู้ปกครองและชุมชน

2. งานสอน เป็นการนำหลักสูตรที่วางแผนไว้ไปสู่การสอน ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของครูผู้สอนที่จะให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมตามที่ได้ระบุไว้ในหลักสูตร มีกิจกรรมที่สำคัญดังนี้คือการทำ ความเข้าใจในหลักสูตรแม่บท และปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น

2.1 การวางแผนการสอน

2.2 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

2.3 การพัฒนาและใช้สื่อการเรียนการสอน

2.4 การจัดสอนซ่อมเสริม

2.5 การวัดและประเมินผลการเรียนรู้

จากแนวคิดเกี่ยวกับการนำหลักสูตรไปใช้ดังกล่าว สรุปได้ว่า ในการนำหลักสูตรไปใช้ให้บรรลุจุดมุ่งหมายหลักสูตรนั้น ประกอบด้วยกิจกรรมหลักคือ การบริหารและการบริการหลักสูตรและงานสอน ดังนี้

1. การบริหารและบริการหลักสูตร

1.1 การเตรียมบุคลากร

- 1.2 การจัดตารางสอน
- 1.3 การจัดบริการวัสดุหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน
- 1.4 การเตรียมอาคารสถานที่
- 1.5 การเตรียมงบประมาณค่าใช้จ่าย
- 1.6 การนิเทศติดตามการใช้หลักสูตร

2. งานสอน

- 2.1 การวางแผนการสอน
- 2.2 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและกิจกรรมเสริมหลักสูตร
- 2.3 การจัด / ผลิต และ การใช้สื่อการเรียนการสอน
- 2.4 การวัดและประเมินผลการเรียนรู้

1. การบริหารและบริการหลักสูตร

การบริหารและบริการหลักสูตรเป็นการจัดกิจกรรมและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ในโรงเรียน เพื่อให้การใช้หลักสูตรบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ดังที่ ชำรง บัวศรี (2532) ได้กล่าวว่าการบริหารหลักสูตรเป็นความรับผิดชอบของผู้บริหาร ตั้งแต่การสนับสนุน ส่งเสริม และการกำกับดูแล ในด้านการสนับสนุนนั้น ครอบคลุมทั้งในด้านกำลังคน เงิน อุปกรณ์ และสิ่งจำเป็นต่าง ๆ

ส่วนในด้านการบริการหลักสูตรนั้น สัจด์ อุทรานันท์ (2532) ได้กล่าวว่า การจัดบริการหลักสูตร ภายในโรงเรียน ได้แก่ การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แก่ผู้ใช้หลักสูตร เช่น การบริหารห้องวิชาเฉพาะ การบริการเกี่ยวกับห้องสมุด และสื่อการเรียนการสอน ฯลฯ เป็นต้น ผู้บริหารโรงเรียนควรจะได้จัดทำ หรือ จัดหาแหล่งวิชาการต่าง ๆ ซึ่งจะให้เกิดประโยชน์และสะดวกแก่การใช้หลักสูตร

กล่าวโดยสรุป การบริหารและการบริการหลักสูตรหมายถึง การดำเนินงานร่วมกันของบุคลากรในการวางแผนการใช้หลักสูตรอย่างเป็นระบบ และการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในโรงเรียน เพื่อให้การใช้หลักสูตรบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ดังนั้นการบริหารและบริการหลักสูตรจึงเป็นการเตรียมการด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1.1 การเตรียมบุคลากร

การเตรียมบุคลากร การเตรียมบุคลากรเป็นงานที่สำคัญ โดยเฉพาะการเตรียมบุคลากรครู เพราะครูเป็นผู้นำหลักสูตรไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน หากครูมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตร อย่างดีแล้ว การจัดการเรียนการสอนของครูย่อมมีประสิทธิภาพ

ธำรง บัวศรี (2532) กล่าวว่าก่อนที่จะนำหลักสูตรไปใช้ ผู้ที่รับผิดชอบจะต้องเตรียมครูให้พร้อมทั้งในด้านความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตร ทักษะในการใช้หลักสูตรและเจตคติที่พึงมีต่อหลักสูตร ตลอดจนโครงสร้างและเนื้อหาสาระของหลักสูตร สำหรับทักษะในการใช้หลักสูตร นอกจากจะต้องมียุทธศาสตร์การเรียนการสอน การปกครองชั้นเรียนและการประเมินผลการเรียนรู้แล้ว ยังต้องมีความเข้าใจทฤษฎีที่เกี่ยวข้องด้วย

สังค อุทรานันท์ (2532) ได้กล่าวถึง การเตรียมบุคลากรว่า งานเตรียมบุคลากรเป็นงานที่มีความสำคัญมากก่อนที่จะนำหลักสูตรไปใช้ ควรจะได้มีการให้ความรู้หรือชี้แจงให้ผู้ที่จะใช้ หลักสูตร มีความเข้าใจถึงจุดมุ่งหมาย หลักการ โครงสร้างแนวการจัดการกิจกรรมการเรียนการสอน และประเมินผลตามหลักสูตร การเตรียมบุคลากรเพื่อการใช้หลักสูตรอาจดำเนินการได้หลายวิธี เช่น วิธีการประชุมชี้แจง การฝึกอบรม การประชุมสัมมนา การเผยแพร่เอกสารและสื่อมวลชนชนิดต่าง ๆ ในหน่วยงานส่วนท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้ใช้หลักสูตร ก็จะพบว่าผู้บริหารสถานศึกษาจะมีความเกี่ยวข้องกับการจัดเตรียมครู โดยการส่งครูเข้ารับการฝึกอบรม ซึ่งจัดโดยหน่วยงานต่าง ๆ และบางครั้งโรงเรียนอาจจะจัดให้มีการประชุมหรือฝึกอบรมภายในกลุ่มโรงเรียนของตนเองทั้งนี้เพื่อให้ครูมีความรู้ความเข้าใจในหลักสูตร และสามารถดำเนินการใช้หลักสูตรได้อย่างถูกต้อง

ดังนั้นในการเตรียมครูผู้สอนอาจทำได้หลายวิธีเช่น การประชุมสัมมนาเพื่อสร้างความ เข้าใจ ในนโยบาย จุดมุ่งหมายของการศึกษา จุดมุ่งหมายของหลักสูตร โครงสร้าง รูปแบบ และข้อกำหนดต่าง ๆ ของหลักสูตรการอบรมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเฉพาะเรื่อง การประชุมปฏิบัติการเพื่อฝึกทักษะที่จำเป็น เช่น การจัดทำหน่วยการเรียนการสอน วิธีสอน การใช้สื่อการเรียนการสอนและการวัดผลประเมินผลการเรียนรู้

1.2 การจัดตารางสอน

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2535) กล่าวว่า "การจัดตารางสอนเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหา และอุปสรรคได้เหมือนกันในการพัฒนาหลักสูตรและการสอน" ดังนั้นเพื่อให้การเรียนการสอนบรรลุตาม

จุดหมาย หรือเพื่อให้เด็กได้รับความรู้ครบตามเนื้อหาและเวลาที่กำหนดของหลักสูตร คณะกรรมการ จัดตารางสอนจะต้องศึกษาองค์ประกอบในการจัดตารางสอน 5 ประการ คือ

1. รายวิชาในหลักสูตร ได้แก่ รายวิชาที่เปิดสอนจริงขณะที่ใช้หลักสูตร
2. ห้องเรียน ได้แก่ ห้องเรียนทั่วไป ห้องเรียนรวม ห้องฝึกงาน ห้องปฏิบัติงาน และสถานที่ ฝึกงานเฉพาะอื่น ๆ
3. เวลาเรียน ได้แก่ จำนวนปีที่ศึกษาตลอดหลักสูตร จำนวนภาคเรียนในแต่ละปีการศึกษา จำนวนสัปดาห์ในแต่ละภาคเรียน จำนวนวันในแต่ละสัปดาห์ จำนวนคาบในแต่ละวัน และจำนวน คาบที่จัดในแต่ละรายวิชา
4. ผู้สอน ได้แก่ บุคลากรที่โรงเรียนจัดให้เข้าสอนในรายวิชาต่าง ๆ
5. ผู้เรียน ได้แก่ กลุ่มผู้เรียนในรายวิชาบังคับ วิชาเลือก วิชาเลือกเสรี และผู้เรียนที่จัด กลุ่มพิเศษให้เฉพาะ

กรมวิชาการ (2534) ได้เสนอแนวปฏิบัติในการจัดตารางสอนของครูในโรงเรียนไว้ดังนี้

1. การจัดตารางสอนไม่ควรใช้ช่วงเวลาเท่ากันหมด เพราะครูจะใช้เทคนิควิธีสอนหลาย ๆ แบบตามความเหมาะสมและต้องฝึกกระบวนการ ต้องศึกษากำหนดการสอนในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งต้อง มีการเรียนการสอนหลายเรื่องจากกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ ให้มีการเรียนการสอนที่ต้องเชื่อมโยงและ สัมพันธ์กันให้เหมือนกับชีวิตจริง
2. การจัดช่วงเวลาการเรียนให้สอดคล้องกับความสนใจของผู้เรียนและจิตวิทยาของเด็กๆระดับ ประถมศึกษา ซึ่งมีช่วงเวลาประมาณ 20 นาที
3. จัดช่วงเวลาให้โอกาสฝึกทักษะหลาย ๆ ช่วง และฝึกบ่อย ๆ จะช่วยให้การฝึกทักษะพัฒนา อย่างรวดเร็ว
4. กำหนดวันปิด - เปิดภาคเรียนในปีหนึ่ง ๆ ไม่นับวันหยุด ให้มีเวลาเรียนตลอดปี 200 วัน แล้วศึกษาว่าแต่ละกลุ่มประสบการณ์มีอะไรที่ต้องเรียนบ้างในแต่ละสัปดาห์ แล้วจัดให้มีเรื่องที่เรียนให้ สัมพันธ์กัน
5. จัดช่วงเวลาเรียนมากขึ้นตามความเหมาะสม โดยนี้ถึงกระบวนการเรียนการสอนของ หลักสูตรฉบับปรับปรุง เพื่อการเสริมสร้างลักษณะนิสัยและกระบวนการเรียนรู้
6. การสอนกลุ่มทักษะภาษาไทย ควรสอนตามลำดับแผนการสอนเพราะต้องฝึกทักษะตาม ขั้นตอน การฝึกทักษะการเรียนรู้ คำ ประโยคและข้อความ ส่วนคณิตศาสตร์สอนให้จบเป็นเรื่องไป

ตามลำดับ สำหรับกลุ่มประสบการณ์อื่น ๆ อาจเลือกให้เหมาะสมกับความสัมพันธ์เชื่อมโยงให้เรียนก่อน – หลังได้ตามความเหมาะสมของเหตุการณ์วันสำคัญต่าง ๆ ตลอดจนสภาพของท้องถิ่น

ดังนั้นในการจัดตารางสอนจึงจำเป็นต้องพิจารณาศึกษาหลักสูตร การจัดกระบวนการเรียนการสอน ลักษณะเฉพาะของแต่ละกลุ่มประสบการณ์ ตลอดจนต้องอาศัยหลักจิตวิทยา เพื่อช่วยให้การจัดตารางสอนเป็นไปด้วยความถูกต้องเหมาะสมในแต่ละระดับชั้น และสอดคล้องกับคาบเวลาเรียน ในแต่ละกลุ่ม ประสบการณ์ด้วย

1.3 การจัดบริการวัสดุหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน

กรมวิชาการ (2535) ได้กล่าวถึงการจัดบริการวัสดุหลักสูตรและเอกสารประกอบหลักสูตรไว้ว่า การบริการวัสดุหลักสูตร และเอกสารประกอบหลักสูตร มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานหลักสูตรมีสิ่งดังกล่าวครบถ้วน และสามารถนำไปใช้ได้สะดวก ทันเวลา และคุ้มค่า

ธีรารัง บัวศรี (2532) ได้กล่าวถึงวัสดุหลักสูตร หมายถึง สิ่งที่มีหน้าที่ในการพัฒนา หลักสูตร ได้จัดทำหรือหามาเพื่อช่วยให้ผู้ใช้หลักสูตรสามารถใช้หลักสูตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ วัสดุหลักสูตรมีหลายประเภท ได้แก่ สิ่งพิมพ์ เช่น คู่มือหลักสูตร คำแนะนำในการสอน คู่มือการประเมินผลการเรียนรู้ วัสดุหลักสูตรนอกจากนี้อาจเป็นในรูปของแผ่นภาพ แผนภูมิ แถบบันทึกเสียง สไลด์ แถบบันทึกเสียงและภาพยนตร์ สิ่งที่สำคัญก็คือไม่ว่าจะอยู่ในประเภทใดวัสดุหลักสูตรนั้น ๆ จะต้องมีจุดประสงค์อย่างเดียวกันคือ ช่วยให้ผู้เกี่ยวข้องมีความรู้ความเข้าใจและมีทักษะในการใช้หลักสูตรดีขึ้น

ธีรารัง บัวศรี (2532) ได้กล่าวถึงสื่อการเรียนการสอนว่าแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ประเภทวัสดุ ได้แก่ ซอล์ก ดี แผ่นภาพ แผนภูมิ ภาพถ่าย สไลด์ แถบบันทึกเสียง แถบบันทึกภาพและเสียง ฯลฯ
2. ประเภทอุปกรณ์ ได้แก่ กล้องถ่ายรูป เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ เครื่องฉายภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์ เครื่องคอมพิวเตอร์ ฯลฯ
3. ประเภทระบบกระบวนการและวิธีการ ได้แก่ ระบบการสอนแบบโปรแกรม การสอนเป็นคณะ การสอนแบบจุลภาค ฯลฯ

สรุปได้ว่า วัสดุหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอนประกอบด้วย หลักสูตร คู่มือครู หนังสือเรียน แบบฝึกหัด คู่มือการสอน หนังสืออ่านประกอบ หนังสืออ้างอิง หนังสือส่งเสริมการอ่าน หนังสืออ่านนอกเวลา และสื่อการเรียนการสอนประเภทวัสดุ เครื่องมือและเทคนิควิธีการ เป็นต้น

1.4 การเตรียมอาคารสถานที่

อาคารสถานที่ของโรงเรียนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ที่จะช่วยให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ อาคารสถานที่ที่โรงเรียนควรจัดเตรียมเพื่อการใช้หลักสูตร ได้แก่ ห้องปฏิบัติการ โดยเฉพาะ ห้องสมุด ป้ายนิเทศ และมุมส่งเสริมการอ่านในห้องเรียน ฯลฯ

สุจริต เพียรชอบ (2531) กล่าวถึง การเตรียมอาคารสถานที่ ซึ่งได้แก่ การจัดห้องเรียนให้มีสภาพเหมาะสม คือ มีขนาดกว้างขวางพอสมควร หน้าห้องเรียนควรมีเนื้อที่เพียงพอที่ครูจะจัดกิจกรรมต่าง ๆ ได้ กระจกหน้าต่างควรยาวตลอดหน้าชั้นเรียน ถ้ามีกระจกหน้าต่างด้านหลังด้วยยิ่งเป็นการดี ควรมีป้ายนิเทศขนาดใหญ่เพียงพอที่จะแสดงผลงานของนักเรียน ควรมีห้องสมุดสำหรับให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้า และมีสถานที่ฝึกปฏิบัติด้วย

การจัดเตรียมอาคารสถานที่ถือว่าการจัดปัจจัย และสภาพที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนการสอนอย่างหนึ่งที่จะทำให้การนำหลักสูตรไปใช้ประสบผลสำเร็จตามความมุ่งหมายของ หลักสูตร ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงความพร้อมและศักยภาพของโรงเรียนด้วย

1.5 การเตรียมงบประมาณค่าใช้จ่าย

ธีรารัง บัวศรี (2532) ได้กล่าวถึงการเตรียมงบประมาณค่าใช้จ่ายกว่า การนำหลักสูตรไปใช้ย่อมต้องเสียค่าใช้จ่าย แต่ละหลักสูตรย่อมมีค่าใช้จ่ายไม่เท่ากันและไม่เหมือนกัน หลักสูตรซึ่งแต่เดิมไม่ได้บรรจุวิชาชีฟไว้ ค่าใช้จ่ายในด้านนี้จะไม่มี แต่เมื่อนำเอาวิชาอาชีพมาสอนก็จำเป็นต้องมีค่าใช้จ่าย เช่น ค่าใช้จ่ายในการฝึกงาน อันมีอุปกรณ์การฝึกงาน วัสดุฝึก ค่าจ้างครูผู้สอน และค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ การเตรียมงบประมาณค่าใช้จ่ายจะต้องมีการวางแผนล่วงหน้า และ คาดการณ์ไว้ด้วยว่าถ้าหากไม่ได้รับงบประมาณตามที่ได้ วางแผนไว้จะทำอย่างไร สำหรับโรงเรียนเอกชนการวางแผนคงทำได้ไม่ยาก แต่ในระบบโรงเรียนรัฐบาล ซึ่งมีโรงเรียนอยู่ในความรับผิดชอบของผู้บริหารเป็นจำนวนมาก การวางแผนงบประมาณจะต้องอาศัยความรอบคอบ และใช้หลักวิชา ปัญหาการวางแผนงบประมาณก็คือจะใช้เงินอย่างไรจึงจะเกิดประโยชน์สูงสุด ประหยัดและมีประสิทธิภาพ

1.6 การนิเทศติดตามการใช้หลักสูตร

สงัด อุทรานันท์ (2528) กล่าวถึงการนิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตร ว่าระหว่างการใช้หลักสูตรนั้น หน่วยงานส่วนกลางในฐานะผู้พัฒนาหลักสูตรควรจะได้จัดส่งเจ้าหน้าที่ไปให้คำแนะนำเกี่ยวกับการใช้หลักสูตรเป็นการเพิ่มเติม และติดตามผลการใช้หลักสูตรในโรงเรียนว่าได้ดำเนินการด้วยความถูกต้องมีปัญหาใดเกิดขึ้นหรือไม่ หากมีปัญหา ก็จะได้หาทางแก้ไขให้ลุล่วงลงไป สำหรับ

หน่วยงานในระดับท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้ใช้หลักสูตรก็อาจจะมีการดำเนินการให้คำแนะนำและช่วยเหลือแก่ครูผู้ใช้หลักสูตรเพื่อให้ครูได้ดำเนินการใช้หลักสูตรอย่างถูกต้อง การนิเทศการใช้หลักสูตร หรือนิเทศการจัดการเรียนการสอนต้องคำนึงถึงหลักสำคัญของการนิเทศก็คือ เป็นกระบวนการทำงานร่วมกันเพื่อให้คำแนะนำช่วยเหลือ ไม่ใช่เป็นการคอยตรวจสอบเพื่อ จับผิดแต่ประการใด โดยลักษณะเช่นนี้ผู้นิเทศจำเป็นต้องสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีกับผู้รับการนิเทศ การดำเนินการนิเทศจำเป็นต้องสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีกับผู้รับการนิเทศ การดำเนินการนิเทศจะต้องดำเนินการด้วยบรรยากาศแห่งความเป็นประชาธิปไตยและร่วมมือกัน สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2534) ได้ให้แนวทางการนิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตรว่าเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ในการให้คำแนะนำและการชี้ช่องทางในลักษณะที่เป็นกันเองแก่ครู ในอันที่จะปรับปรุงครูและสภาพการเรียนการสอนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายทางการศึกษาที่พึงประสงค์ เพื่อให้ครูมีความรู้ความเข้าใจในหลักสูตรเป็นอย่างดี และสามารถใช้ หลักสูตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ โรงเรียนจะต้องจัดให้มีระบบนิเทศทั้งภายนอกและภายใน

ทั้งนี้ถือว่าการนิเทศภายใน เป็นสิ่งที่สถานศึกษาทุกแห่งควรจัดให้มีขึ้นอย่างเป็นระบบ โดยมีการจัดองค์การ เป้าหมายการนิเทศ วิธีการนิเทศ และกิจกรรมในการนิเทศ กำหนดไว้อย่างชัดเจน การบริหารการศึกษาและการนิเทศการศึกษาจะต้องประสานสัมพันธ์ วิธีการและเทคนิคต่าง ๆ ควรตั้งอยู่บนเจตคติและวิธีการทาง วิทยาศาสตร์ การนิเทศควรเน้นในเรื่องการทดลอง การสังเกต การวินิจฉัย และความเชื่อได้ และควรเป็นเรื่องของความร่วมมือของครูทุก ๆ คน โดยให้ครูทุกคนมีโอกาสดูออกอย่างเสรี ทั้งในการอภิปรายเพื่อแก้ปัญหาและการเข้าร่วม กิจกรรมต่าง ๆ

การนิเทศติดตามและให้ความช่วยเหลือแก่ครู จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะเป็นการช่วยให้ครูได้ดำเนินการใช้หลักสูตรได้อย่างถูกต้อง และส่งผลต่อคุณภาพการเรียนการสอนของนักเรียน ในที่สุด

2. งานสอน

2.1 การวางแผนการสอน

ธีรารัง บัวศรี (2532) ได้กล่าวถึงการเตรียมการสอนว่า เป็นขั้นตอนของการวางแผนการสอน ซึ่งครูผู้สอนและผู้เรียนควรร่วมมือกัน สิ่งที่จะต้องทำคือกำหนดจุดประสงค์การเรียนการสอน และสิ่งที่ผู้สอนจะต้องเตรียมได้แก่การศึกษาพื้นฐานความรู้และประสบการณ์เดิมของผู้เรียน กำหนดวิธีการสอน กิจกรรม การเรียนการสอน สื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอน และการประเมินผลการเรียนการสอน หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา (2535) ได้กล่าวถึงการเตรียมการสอนว่าครูผู้สอนควรมีการเตรียมการสอนโดยศึกษาแผน การสอนรายวิชา เตรียมวิธีการและเครื่องมือตรวจสอบความรู้พื้น

ฐานของผู้เรียน เตรียมการสอนซ่อมเสริม เตรียมกิจกรรมสนับสนุน และเตรียมจัดสภาพที่เอื้อต่อการเรียนรู้

สรุปได้ว่า การเตรียมการสอนหรือวางแผนการสอนเป็นสิ่งที่ครูผู้สอนทุกคนจะต้องจัดทำ ซึ่งในการวางแผนการสอนนั้นครูผู้สอนจะต้องศึกษาหลักสูตรให้เข้าใจ มีการจัดทำโครงการสอนและแผนการสอนล่วงหน้า เตรียมเอกสารและสื่อการเรียนการสอน ตลอดจนการเตรียมการสอนซ่อมเสริม การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร และเครื่องมือการวัดและประเมินให้พร้อม

2.2 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

สังค อุทรานันท์ (2532) กล่าวว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ซึ่งจัดขึ้นโดยครูผู้สอน เพื่อให้สนองเจตนารมณ์ของหลักสูตร เป็นส่วนหนึ่งของการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติจริงจำเป็นจะต้องเริ่มจากการพิจารณาจุดมุ่งหมายของหลักสูตรที่กำหนดไว้ในแผนการสอน พิจารณาเลือกกิจกรรมที่สอดคล้องกับ จุดมุ่งหมายและเห็นว่าจะก่อให้เกิดความรู้หรือประสบการณ์สามารถทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายหลักสูตรได้ง่ายที่สุด เร็วที่สุด ประหยัดทั้งเวลา แรงงาน และค่าใช้จ่าย

กรมวิชาการ (2521) ระบุแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อให้ครูยึดเป็นแนวทางปฏิบัติดังนี้

1. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตลอดจนเนื้อหาในแต่ละบทเรียนควรยืดหยุ่นได้ตามเหตุการณ์ สภาพท้องถิ่น ความสนใจของผู้เรียน และให้มีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มวิชามากที่สุดเท่าที่จะทำได้
2. ผู้สอนควรจะใช้วิธีสอนที่จะให้ผู้เรียนรู้ปัญหา และความต้องการของตนเอง และท้องถิ่น ฝึกให้คิดเป็นแก้ปัญหาเป็น และรู้จักนำความรู้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน โดยพิจารณาวิธีสอนให้เห็นว่าเหมาะสมกับจุดประสงค์ และลักษณะเนื้อหาวิชา เช่น การสอนแบบแก้ปัญหา ค้นคว้า อภิปราย ฯลฯ
3. ผู้สอนควรคำนึงถึงการที่จะให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนทั้งภาควิชาการ และภาคปฏิบัติ ซึ่งมีผลส่งเสริมคุณลักษณะเฉพาะของเอกัตบุคคล และให้ผู้เรียนอยู่ในสังคมได้
4. กำหนดเวลาเรียนแต่ละคาบให้โรงเรียนจัดทำเป็นช่วงสั้นหรือยาว ตามความเหมาะสมกับวัยของผู้เรียน ลักษณะเนื้อหาและกิจกรรม

ดังนั้น ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียน ครูผู้สอนจึงควรจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เหมาะสมและสอดคล้องกับจุดประสงค์ เนื้อหา วิชา ความสามารถและความสนใจของเด็ก เพื่อช่วยให้การเรียนการสอนบรรลุผลตามจุดหมายที่วางไว้

การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

สุมิตร คุณานุกร (2523) ได้ให้ความหมายว่า กิจกรรมเสริมหลักสูตรหมายถึงประสบการณ์ทั้งมวลที่โรงเรียนจัดขึ้นเพื่อสนองความต้องการ ความสนใจและส่งเสริมพัฒนาการของนักเรียนนอกเหนือไปจากกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร เป็นกิจกรรมที่มุ่งส่งเสริมการเรียน การสอนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพ อุปนิสัย ค่านิยม และปลูกฝังเจตคติที่พึงประสงค์ของนักเรียน

สุจริต เพ็ชรชอบ และสายใจ อิมรัมย์พรชัย (2536) ยังได้กล่าวถึงหลักการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ดังต่อไปนี้

1. นักเรียนเป็นผู้คิดริเริ่มในการจัดกิจกรรมเอง ครูเป็นเพียงผู้ชี้แนะเท่านั้น
 2. โรงเรียนควรอำนวยความสะดวก และสนับสนุนให้นักเรียนที่มีความสามารถหรือมีความสนใจทางภาษา ให้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมมากที่สุด
 3. ควรจัดครูที่มีความสามารถ ความสนใจ ความเสียสละ และมีบุคลิกภาพที่เหมาะสมเป็นที่ปรึกษา
 4. การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรควรจัดนอกเวลาเรียน
 5. ควรจัดกิจกรรมที่น่าสนใจ และเป็นประโยชน์อย่างสม่ำเสมอ
 6. การจัดกิจกรรม ควรจัดโดยเพื่อสมาชิกเท่านั้น
 7. ควรจัดกิจกรรมอย่างมีระเบียบระบบ มีการดำเนินการที่รัดกุม สมาชิกและโรงเรียนควรได้ทราบความเคลื่อนไหวอย่างใกล้ชิด
- การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรควรสอดคล้องกับนโยบาย และความมุ่งหมายของโรงเรียนตลอดจนกฎหมายบ้านเมืองและวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม
9. การจัดกิจกรรมควรถือหลักการประหยัดเป็นสำคัญ
 10. การใช้คำปรึกษากิจกรรม โรงเรียนควรถือเป็นภาระหน้าที่ และครูควรถือเป็นงานส่วนหนึ่งที่ต้องรับผิดชอบ
 11. โรงเรียนควรจัดอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ และความสะดวกสบายอื่น ๆ
 12. ควรมีการประเมินผลการจัดกิจกรรมเป็นระยะ ๆ

13. โรงเรียน ครู และนักเรียนควรมีความคิดรวบยอดที่ถูกต้องและมีทัศนคติที่ดีต่อการจัด กิจกรรมเสริมหลักสูตรวิชาภาษาไทย และให้การสนับสนุน

ดังนั้นการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการเรียนการสอน โดยเฉพาะสภาพการเรียนการสอนในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะกิจกรรมเสริมหลักสูตรสามารถสนองความต้องการของผู้เรียน ได้มาก ทั้งในด้านการเพิ่มคุณภาพการเรียนการสอนและในด้านการช่วยเพิ่มคุณลักษณะที่พึงประสงค์แก่ผู้เรียน

2.3 การจัด / ผลิต และการใช้สื่อการเรียนการสอน

สื่อการสอน หมายถึง วัสดุครุภัณฑ์ อุปกรณ์ เครื่องมือต่าง ๆ ทั้งที่เป็นประเภทถาวรและสิ่งเปลี่ยนที่ครูจำเป็นต้องใช้ปฏิบัติกิจกรรมในโรงเรียน เพื่อช่วยให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2525) ชนิดของสื่อและอุปกรณ์การสอนที่โรงเรียนควรจัดหา มีดังนี้

1. สิ่งพิมพ์

1.1 สิ่งพิมพ์ตามคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการกำหนดหนังสือเรียน หนังสืออ้างอิง หนังสืออ่านเพิ่มเติม หรือหนังสืออ่านประกอบ หนังสือส่งเสริมการอ่าน หนังสืออ่านนอกเวลา และ คู่มือการเรียนการสอน

1.2 สิ่งพิมพ์ทั่ว ๆ ไป ได้แก่ หนังสือสารคดีทั่ว ๆ ไป วารสาร หนังสือพิมพ์ จุลสาร และกฤตภาค (สิ่งพิมพ์ที่ตัดมาจากหนังสือพิมพ์ หรืออื่น ๆ อาจเป็นบทความ ข่าว หรือภาพก็ได้)

2. โสตทัศนวัสดุ หมายถึง วัสดุทุกประเภทที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจ เกิดทักษะและเจตคติตามต้องการ เช่น สไลด์ เทป แผนภูมิ รูปภาพ และเครื่องมือต่าง ๆ เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2534) ได้กล่าวถึงแนวคิดพื้นฐานในการเลือกใช้สื่อการเรียนการสอนว่า ครูจะต้องศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด ปรัชญา จุดหมาย หลักการ และโครงสร้างของหลักสูตรอย่างละเอียด เพื่อจะได้มองเห็นทิศทางของหลักสูตรแม่บทอย่างชัดเจนก่อนจึงจะสามารถกำหนดสื่อการเรียนการสอนได้ ซึ่งมีองค์ประกอบในการตัดสินใจเลือกใช้สื่อ ดังนี้

1. ลักษณะเนื้อหาวิชาของแต่ละกลุ่มประสบการณ์ ความแตกต่างของลักษณะเนื้อหาวิชาของแต่ละกลุ่มประสบการณ์อยู่ที่กระบวนการเรียนรู้ว่าจะเน้นด้านใด เช่น พลศึกษา ดนตรี นาฏศิลป์เน้น

กระบวนการฝึกปฏิบัติ แต่เนื้อหาสังคมศึกษาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตจะเน้นกระบวนการ ความรู้ความเข้าใจ ครูจะต้องวิเคราะห์ได้เพื่อกำหนดสื่อให้ตรงตามลักษณะการเรียนรู้

2. จุดประสงค์ของการเรียนรู้ ครูต้องศึกษาว่า เนื้อหาที่จะสอนในแต่ละครั้งนั้น มี จุด ประสงค์การเรียนรู้อย่างไร ต้องการให้เกิดอะไรขึ้นกับผู้เรียน เพื่อกำหนดสื่อให้ตรงกับ จุด ประสงค์การเรียนรู้

3. ตัวผู้เรียน ครูผู้สอนจะต้องคำนึงถึงวัยและจำนวนผู้เรียนจะได้จัดสื่อการเรียนการสอนให้ เหมาะสมและเพียงพอ เพื่อประสิทธิภาพของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและเพื่อให้บรรลุจุด ประสงค์ของการเรียน

4. สภาพท้องถิ่นและสภาพแวดล้อมในโรงเรียน เป็นตัวกำหนดว่าสื่อการเรียนการสอนที่ครู เลือกใช้นั้นจะสามารถจัดหาและนำไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด

สื่อการเรียนการสอนจึงมีความสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอน เพราะช่วยให้นักเรียนสนใจ และตั้งใจเรียน ทำให้นักเรียนเข้าใจบทเรียนได้ดีเกิดการเรียนรู้ที่คงทน ตลอดจนสามารถนำความรู้ไป ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ดังนั้นครูผู้สอนจึงควรจัดหาหรือผลิตสื่อการเรียนเพื่อนำมาใช้ประกอบการ เรียนการสอนให้มากที่สุด และเลือกใช้ให้เหมาะสมกับบทเรียนและกิจกรรม จะทำให้การจัดการเรียน การสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตรงตามจุดหมายที่หลักสูตรกำหนด

2.4 การวัดและประเมินผลการเรียนรู้

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2534) ได้เสนอแนะเกี่ยวกับการวัดและ ประเมินผลการเรียนการสอน ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2534) ได้กล่าวถึง การวัดและประเมินผล การเรียนตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ไว้ว่า การวัดและ ประเมินผลการเรียนเป็นกระบวนการหนึ่งของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ใช้เป็นเครื่องมือใน การตรวจสอบความสามารถของผู้เรียน และเป็นตัวชี้บ่งความสำเร็จของการ

ดำเนินการตามแนวทางของหลักสูตร ซึ่งผู้บริหารและครูมีหน้าที่โดยตรงที่จะต้องทำการทดสอบตาม ลักษณะการจัดประสบการณ์และเนื้อหาวิชาอย่างต่อเนื่องเป็นระยะ ๆ แล้วนำผลไปพัฒนาการเรียน การสอนให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ทั้งนี้จะต้องเป็นไปตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการประเมิน ผลการเรียน ดังนั้นครูจะต้องพิจารณาเลือกเทคนิควิธีการหรือเครื่องมือที่จะนำมาใช้ในการวัดและ

ประเมินผลให้เหมาะสมกับพฤติกรรมที่ต้องการทราบ เทคนิคในการวัดและประเมินผล มี 4 ประการคือ

1. การสังเกตโดยตรง ซึ่งใช้ในขณะที่สอนและหลังการสอน
2. การสัมภาษณ์ซึ่งใช้ในการทดสอบ ประกอบการสังเกต ใช้แทนการสังเกตหรือการสัมภาษณ์โดยตรง
3. การตรวจผลงาน ควรใช้วิธีการจัดอันดับคุณภาพ เพื่อใช้เปรียบเทียบผลงานของนักเรียน
4. การทดสอบ โดยใช้ข้อสอบ แบบทดสอบชนิดต่างๆ

สุจริต เพียรชอบ (2536) กล่าวถึงการวัดผลและประเมินผล เป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะเป็นเครื่องมือให้ผู้เรียนและผู้สอนได้ทราบว่าผลการเรียนการสอนนั้นมีประสิทธิภาพ บรรลุตามเป้าหมาย ที่วางไว้มากน้อยเพียงใด ควรใช้วิธีการวัดผลหลาย ๆ วิธี ประกอบกันดังนี้

1. การถาม – การตอบปากเปล่า
2. การสอบปากเปล่า
3. การสัมภาษณ์
4. การสนทนา
5. การอภิปราย
6. การประชุมกลุ่มย่อย
7. การสังเกต
8. การใช้แบบสอบถาม
9. การให้นักเรียนทำรายงานเสนอผลการค้นคว้า
10. การใช้มาตราส่วนประเมินค่า ประเมินการทำงานของนักเรียน
11. การบันทึกพฤติกรรมทางภาษาของนักเรียน
12. การวัดผลโดยใช้แผนภูมิแสดงเกณฑ์ต่างๆ ที่ตั้งไว้
13. การสอนข้อเขียน

การวัดผลและประเมินผล เป็นสิ่งจำเป็นในการจัดการเรียนการสอน เพราะจะทำให้ครู ผู้สอนทราบถึงความรู้พื้นฐานของนักเรียน รู้ความก้าวหน้าและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน เป็นตัวบ่งชี้ถึงประสิทธิภาพการสอนของครู ครูควรวัดผลและประเมินผลก่อนเรียน ระหว่างเรียน และหลังเรียน เป็นระยะ ๆ ดำเนินการวัดและประเมินผลให้ครบทั้งด้านความรู้ ความจำ ความเข้าใจ

และลักษณะที่พึงประสงค์ ตลอดจนให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้และเหมาะสมกับผู้เรียน สิ่งสำคัญคือครูผู้สอนต้องนำผลการประเมินมาปรับปรุงการจัดการเรียนการสอนให้ดีขึ้น

โรงเรียนชุมชน

แนวคิดและความหมายของโรงเรียนชุมชนนั้น ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ต่างๆ ดังนี้

โรงเรียนชุมชนคือสถาบันที่ประชาชนมีหน้าที่ในการพัฒนาเด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ให้สามารถทำหน้าที่สมาชิกที่ดีของสังคม โดยการศึกษาความต้องการของชุมชน และทำเป็นแบบแผนต่อเนื่องกันไป เพื่อปรับปรุงสังคมให้ดีขึ้น (องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่ง สหประชาชาติ 1949. อ้างใน ปรีชา นิพนธ์พิทยา, 2522)

โรงเรียนชุมชนเป็นโรงเรียนที่ใช้ทรัพยากร และประชาชนในชุมชนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ในกระบวนการการศึกษา เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น

(Byram and Wenrich, 1956. อ้างใน ปรีชา นิพนธ์พิทยา, 2522)

โรงเรียนชุมชนเป็นโรงเรียนที่ยึดเอาชุมชนเป็นหลักสำคัญในการเรียนการสอนและถือเอาความต้องการของเด็ก และชุมชนเป็นหลักวิธีสอนใช้วิธีแก้ปัญหาให้เด็กรู้จักแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงๆ รวมทั้งความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนนั้นๆด้วย ดังนั้นจึงให้เด็กเรียนโดยการกระทำควบคู่กันไป มีการใช้แหล่งวิชาจากชุมชน โดยดัดแปลงหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนที่ตั้งอยู่ ทั้งนี้จุดประสงค์ส่วนใหญ่เพื่อพัฒนาชุมชนทั้งในด้านการศึกษา อนามัย เศรษฐกิจ และความเป็นอยู่ของประชาชน (สุชา จันทน์เอม. 2508)

โรงเรียนชุมชน คือ โรงเรียนที่ทำหน้าที่บริการแก่ชุมชนในด้านต่างๆ เพื่อสนองความต้องการของชุมชนนั้นๆ นอกเหนือไปจากการจัดการสอนวิชาต่างๆตามปกติ กล่าวคือ สามารถอำนวยความสะดวก แนะนำประชาชนเพื่อความอยู่ดีกินดี ให้แนวทางในการเสริมสร้างในด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมืองให้ได้สัดส่วนกัน เป็นวิธีการพัฒนาชุมชนด้วยการให้การศึกษาแบบรวมๆเพื่อสนองความต้องการของชุมชนนั้นๆโดยมีประชาชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อโครงการทางด้านการศึกษาและด้านอื่นๆของชุมชนตามแบบประชาธิปไตย โดยให้ โรงเรียนยึดหลักชีวิต คือ การปรับปรุงตนเองของประชาชนและชุมชนให้ดีขึ้น ลักษณะของโรงเรียน ชุมชนเช่นนี้ อาจเรียกว่า เป็นโรงเรียนเพื่อชุมชนและโดยชุมชน (ทวี ทิมจำ. 2530)

โรงเรียนชุมชน เป็นโรงเรียนที่จัดการเรียนการสอนโดยยึดถือการดำเนินชีวิตในชุมชนเป็นศูนย์กลาง และนอกจากการจัดการเรียนการสอนตามปกติแล้วจะต้องจัด โครงการต่างๆเพื่อชุมชน

เช่น การจัดการศึกษาผู้ใหญ่ การอบรมวิชาชีพ การพัฒนาชุมชน ให้สอดคล้องกับปัญหา และความต้องการของชุมชน ทั้งยังทำหน้าที่ให้บริการ ชุมชนในด้านอาคารสถานที่ เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆและหาวิธีการชักจูงให้ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียนให้มากที่สุด โดยมีลักษณะที่สำคัญ 4 ประการ (จิรภา สุนทรสิต. 2532:54-59.)

1. โรงเรียนชุมชนต้องถือว่าเป็นแหล่งทรัพยากรอันสำคัญยิ่ง สามารถนำปรับปรุงการเรียน การสอน และการจัดกิจกรรมของโรงเรียนได้ ทรัพยากรดังกล่าวหมายถึง ทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติ
2. โรงเรียนชุมชนต้องถือว่าเป็นศูนย์ฝึกวิชาชีพชุมชน เปิดโอกาสให้คนทุกคนในชุมชนเข้ามารับการฝึกวิชาชีพ เพื่อเป็นการหาประสบการณ์ในการทำงาน
3. โรงเรียนชุมชนต้องถือว่าเป็นศูนย์กลางของชุมชน ต้องให้บริการชุมชนในเรื่องเรื่องอำนวยความสะดวกทั้งหลายที่มีอยู่ในโรงเรียน เช่น อาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนให้คำแนะนำปรึกษาหารือ
4. โรงเรียนชุมชนต้องถือว่าเป็นศูนย์บริการชุมชน มีหน้าที่ช่วยชุมชนในด้านการ ปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ และต้องประสานงานกับองค์กรอื่นๆในชุมชนนั้น

ประวัติและความเป็นมาของโรงเรียนชุมชน

การจัดโครงการโรงเรียนชุมชน คือ การวางพื้นฐานสังคมประชาธิปไตย ด้วยวิธีการเร่งพัฒนาคุณภาพของโรงเรียนในท้องถิ่น ให้เป็นโรงเรียนของประชาชนเพื่อประชาชน และโดยความรับผิดชอบของประชาชน ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการประถมศึกษาแห่งชาติเกือบทุกฉบับที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิในการจัดการศึกษา ให้เหมาะสมกับความต้องการ และสภาพของท้องถิ่น เช่น พระราชบัญญัติการประถมศึกษาปี 2478 ได้เสนอแนะให้ประชาชนจัดตั้งและดำรงโรงเรียนในท้องถิ่นของตนได้ โดยได้รับอนุมัติจากผู้ว่าราชการจังหวัดและโรงเรียนประชาบาลที่ประชาชนจัดตั้งขึ้นนี้ เป็นนิติบุคคล มีคณะกรรมการจัดดำเนินงาน ซึ่งจะเห็นได้ว่าโรงเรียนประชาบาลมีเกือบทุกแห่ง เริ่มแรกประชาชนก็ให้ความสนใจ ต่อเมื่อผู้บริหารและครูเข้ามาทำการสอนนานเข้า ประชาชนก็รู้สึกว่าหมดหน้าที่ของตนและปล่อยให้ครูเป็นผู้จัดการศึกษา โรงเรียนเลขกลายเป็นของครูโดยปริยาย มิได้เป็นไปตามเจตนารมณ์ดังกล่าว

ต่อมาเมื่อรัฐบาลมุ่งพัฒนาชนบท และท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าขึ้น ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา(ฉบับที่ 3) ในปี พ.ศ. 2505 ขยายชั้นประถมศึกษาขึ้นไปถึงปีที่ 7 และจัดหลักสูตรให้ตรงกับความต้องการของท้องถิ่นมากขึ้น

เขตการศึกษา 10 จึงจัดโครงการโรงเรียนชุมชนขึ้นเป็นครั้งแรก ใน พ.ศ. 2505 โดยคัดเลือกโรงเรียนประชาบาลในจังหวัดอุบลราชธานี กาฬสินธุ์ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด และนครพนม จังหวัดละ 5 โรงเรียน โครงการโรงเรียนชุมชนเจริญก้าวหน้า และเผยแพร่ไปยังจังหวัดต่างๆทั่วประเทศ จนถึงปี พ.ศ. 2509 ได้มีการโอนโรงเรียนประชาบาลทั้งหมด ไปขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย โครงการนี้จึงหยุดชะงักไปชั่วคราว จนถึง พ.ศ. 2513 กระทรวงมหาดไทย ได้ร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดโครงการนี้ขึ้นมาใหม่ โดยได้รับอนุมัติในหลักการจากคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2512 และได้นำโครงการนี้ไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519)

แนวคิดและปรัชญาโรงเรียนชุมชนในประเทศไทย

การศึกษาแต่เดิมของไทยมุ่งให้ผู้เรียน เน้นหนักในเรื่อง การเขียน การอ่าน เลขคณิตและความรู้ต่างๆ ไม่ได้มุ่งแก้ปัญหา ปรับปรุงและยกระดับคุณภาพชีวิต มุ่งการสอนด้านทฤษฎีมากกว่าการนำไปใช้ และเมื่อผู้เรียนจบออกไปและไม่ได้มีโอกาส ได้เรียนต่อ หรือฝึกอ่านเขียนอีกก็จะทำให้ล้มเหลอนิชาการต่างๆ จนไม่สามารถนำวิชาที่เรียนมาใช้ปรับปรุงคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตน ชุมชนและประเทศชาติได้ การกำเนิดโรงเรียนชุมชนก็เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยมีแนวคิดและ พื้นฐานทางปรัชญา สรุปได้ดังนี้

1. การศึกษาที่แท้จริงควรเป็นการศึกษาที่นำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ให้แต่ละบทที่เรียนมีผลต่อผู้เรียนและชุมชน
2. พยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนนั้นๆให้เกิดประโยชน์สูงสุด
3. ถือหลักปรัชญาว่าการศึกษาคือชีวิต หากมีชีวิตอยู่ย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลง ปัจจุบันโลกเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว หากเราไม่ศึกษาอยู่เสมอจะก้าวไม่ทันโลกเพราะฉะนั้นเราต้องศึกษาตลอดชีวิต
4. เกิดจากความเชื่อที่ว่า ความรู้มีหลายแขนง ไม่มีผู้ใดมีความเชี่ยวชาญในทุกๆเรื่องจึงต้องมีการประสานงานกันเพื่อมาให้ความรู้แก่ผู้เรียน
5. ยึดหลักที่ว่าประชาชนเป็นกำลังสำคัญของประเทศ เมื่อให้ความรู้แก่เด็กแล้ว ต้องยกระดับความรู้ให้กับผู้ใหญ่และคนในวัยทำงานด้วย เพื่อให้เกิดการสอดคล้องในการพัฒนาประเทศ
6. ยึดหลักว่าผู้ที่จะแก้ปัญหาต้องเข้าใจปัญหาและประสบปัญหาด้วยตนเอง จึงจะรู้บริบทของปัญหา โรงเรียนชุมชนมีหลักการในการให้ผู้เรียนและชุมชน ศึกษาปัญหาของชุมชนและหาแนวทางแก้ไขด้วยตนเอง

7. ยึดหลักว่าการเรียนการสอนจะไม่เกิดประโยชน์ หากไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง โรงเรียนชุมชนถือหลักการเรียนการสอนที่มีการทดลอง ปฏิบัติในเรื่องที่สอนในชุมชนนั้นจริงๆ เช่นจะสอนเรื่องการเลี้ยงไก่ ก็ต้องเลี้ยงไก่จริงๆ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจวิธีการเลี้ยง กำไร ขาดทุนและหาทางแก้ไขปรับปรุง

สனிทิ สุวรรณทัต และคณะ (2505) ได้กล่าวไว้ว่า การจัดโรงเรียนชุมชนมีรากฐานมาจากแนวความคิดของนักการศึกษายุคใหม่ ที่พยายามกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวทางในการจัดการศึกษาจากระบบเก่าที่ยึดเอาเนื้อหาวิชาเป็นศูนย์กลาง และยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน มาเป็นยึดชุมชนเป็นศูนย์กลางของการจัดการศึกษา นักการศึกษาคนสำคัญที่พยายามเสนอแนวคิดนี้ได้แก่ รูสโซ (Jean Jacques Rousseau) เปสตาลอซซี (Johann Heinrich Pestalozzi) และสเปนเซอร์ (Herbert Spencer) ซึ่งบุคคลเหล่านี้ ได้กล่าวไว้ในเรื่องสังคม ความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต การจัดการศึกษาให้สัมพันธ์กับชีวิตในสังคมและปรับปรุงความเป็นอยู่ได้ขึ้น ซึ่งตรงกับปรัชญาการศึกษาของจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ที่กล่าวว่า การจัดการศึกษานั้น ต้องยึดเอาชีวิตในชุมชนเป็นศูนย์กลาง เพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

การเรียนการสอนในโรงเรียนชุมชน

การเรียนการสอนในโรงเรียนชุมชน ควรได้เรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ เพื่อจะได้รู้ถึงสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน และโรงเรียนกับชุมชนจะแยกจากกันไม่ได้ ซึ่งควรมีเนื้อหา ดังนี้

1. ความรู้ทางวิชาการทั่วไปที่เสริมสร้างสติปัญญา รู้จักการแก้ปัญหาและคิดอย่างมีระบบตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์
2. ความรู้ที่ช่วยส่งเสริมให้เป็นพลเมืองดี เช่น จริยศึกษา ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของสังคม การช่วยเหลือเกื้อกูลและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข
3. ความรู้ทางอาชีพ เพื่อเป็นการฝึกฝนให้เกิดทักษะ อันจะเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพต่อไป
4. การสอนวิชาการต่างๆที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดควรมีการปรับปรุง ดัดแปลง หรือประยุกต์ให้เหมาะสมกับท้องถิ่น การสอนวิชาชีพต้องมีกาปฏิบัติจริง และบูรณาการหลายๆสาขาวิชาเข้าด้วยกัน ดึงผู้รู้ในชุมชนมาเกี่ยวข้องในการสอนและขยายความรู้ในโรงเรียนออกไปสู่ชุมชน

หลักสูตรสำหรับโรงเรียนชุมชน

มงคล ศรีไพรวรรณ และคณะ(2515) ได้เสนอแนะการจัดหลักสูตรประถมศึกษาของโรงเรียนชุมชนไว้ดังนี้

1. โรงเรียนชุมชน จำเป็นต้องใช้หลักสูตรประถมศึกษาเป็นหลักสำคัญ ในการจัดการเรียนการสอน พร้อมทั้งเพิ่มวิชาชีพต่างๆ และเศรษฐศาสตร์เบื้องต้นเข้าไปด้วย
2. จุดมุ่งหมายและกระบวนการต่างๆของหลักสูตร ต้องสอดคล้องกับเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน
3. หาทางส่งเสริมให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของหลักสูตรที่เกี่ยวกับชุมชนให้มากที่สุดโดย
 - 3.1 ตำรวจว่าในชุมชนมีกิจกรรมอะไรบ้าง ที่นักเรียนและประชาชนอาจจัดร่วมกัน หรือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
 - 3.2 ควรจัดเวลาพิเศษในการฝึกสอนหัตถกรรม การเกษตร วิชาชีพต่างๆ ซึ่งมีผลให้ ครอบครัวหรือชุมชนมีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น
4. หลักสูตรต้องเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริงของนักเรียน และชุมชนในท้องถิ่นนั้นให้มากที่สุด
5. หลักสูตรต้องอำนวยความสะดวกต่อการสร้างสาธารณประโยชน์ของชุมชน และต้องมีการเตรียมการวางแผนไว้ด้วย
6. หลักสูตรต้องยืดหยุ่นเพื่อสะดวกในการใช้และการปรับปรุงแก้ไข
7. หลักสูตรต้องคำนึงถึงผู้เรียนด้านวุฒิภาวะ ความสนใจ ความจำเป็นในฐานะที่ผู้เรียนเป็นสมาชิกของท้องถิ่นที่เขาอาศัยอยู่ และเป็นการเตรียมตัวเพื่อ เผชิญเรื่องราวชีวิตจริงในชุมชน ทั้งในปัจจุบันและวันข้างหน้า

โกวิท วารีกุล (2516) ได้แสดงความคิดเห็นว่า การศึกษาในระบบเป็นการจัดชั้นเรียน โดยมีกำหนดเวลา มีประกาศนียบัตร หรือวุฒิบัตรแจกให้ผู้เรียน ที่เรียนสำเร็จ โรงเรียนชุมชนอาจทำในรูปของการเปิดสอนการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญหรือสายอาชีพขึ้นภายในโรงเรียน ส่วนการจัดการศึกษานอกระบบก็อาจทำในรูปห้องสมุดประชาชน การออกวารสารหรือหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น การจัดรายการวิทยุหรือโทรทัศน์ การจัดนิทรรศการ ปาฐกถา การอภิปราย หรือการสาธิต เป็นต้น

การจัดการศึกษาในโรงเรียนชุมชน มีการจัดการเรียนการสอน ให้กับเด็กในวัยเรียนเหมือน โรงเรียนธรรมดา คือมีพุทธศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา ให้แก่เด็กๆ เพื่อให้มีความรู้เบื้องต้นในการดำรงชีวิต และพลเมืองดีของชาติ โดยให้มีกิจกรรมเกี่ยวกับการเรียนให้มาก และให้เด็กลงมือปฏิบัติจริงรวมทั้งฝึกให้ได้ใช้ความคิด เรื่องที่เรียนควรเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับชุมชน ที่โรงเรียนตั้งอยู่เพื่อที่เด็กจะได้รู้สภาพ ความต้องการ และปัญหาของชุมชน ด้วยเหตุนี้หลักสูตรที่ใช้สอนจึงได้คำนึงถึงหลัก 3 ประการ คือ เนื้อหาวิชา ทักษะที่เด็กต้องเรียน ความสนใจความต้องการ และความสามารถของเด็ก

ภูมิปัญญาชาวบ้าน

คำว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านบางครั้งอาจเรียกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง แกนหลักของการมองชีวิต การใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งมีความหมายถึงในแง่ปัจเจกบุคคล และในแง่สังคมหมู่บ้าน (วิชิต นันทสุวรรณ,2528) ไม่ใช่เรื่องชาตินิยม ไปซ้ำกลับไปหาอดีต แต่หมายถึงการแสวงหาวิถีที่ก้าวหน้าโดยศึกษาประสบการณ์จากประวัติศาสตร์ด้วยคำว่าภูมิปัญญาไทย(เสนห์จามริก,2539) บางท่านได้ให้ความหมายว่า หมายถึง พื้นเพ รากฐานความรู้ของชาวบ้าน (เสรี พงศ์พิศ,2529) หรือเกิดจากการเรียนรู้เป็นระยะเวลาอันยาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงไปหมดทุกสาขาวิชา (ประเวศ วัชรี,2530) นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ต่างๆ ดังนี้ สำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ (2537) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง ความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายของชาวบ้านในท้องถิ่นที่ใช้แก้ปัญหาการดำเนินชีวิต โดยได้รับการถ่ายทอดและกลั่นกรองอันยาวนาน

อังกูร สมคะเนย์ (2535) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง มวลความรู้และมวล ประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข โดยได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันมา ผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

สามารถ จันทรสุรีย์ (อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ,2534) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แล้ว แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

ลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ในลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น ได้มีผู้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน ไว้ดังนี้
 ประเวศ วะสี(2532) ได้สรุปลักษณะ ของภูมิปัญญาชาวบ้าน ไว้ 4 ลักษณะดังนี้

1. มีวัฒนธรรมเป็นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์
2. มีการบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม
3. มีความเชื่อโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
4. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

เสรี พงศ์พิศ (2529) ได้กล่าวถึง ลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้าน ว่ามี 2 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ จีวทัศน์ ปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่นๆ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน

รัตนะ บัวสนธ์ (2533) ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน ในรูปแบบการจัดการเรียน การสอน ไว้ดังนี้

การจัดการเรียนการสอน เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน อาจแบ่งเป็น 2 วิธี ดังนี้

1. ครูเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน ในกรณีนี้บทบาท การจัดกิจกรรมการเรียน การสอน อยู่ภายใต้การกระทำของครู ซึ่งเป็นไปตามลักษณะกิจกรรมที่ได้จากการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น นั่นคือ ครูเป็นตัวแทนของปราชญ์ท้องถิ่น ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่ง ภูมิปัญญาดังกล่าวได้รับการกำหนดเป็นหลักสูตร

2. ปราชญ์ท้องถิ่น เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอน แทนที่ทางโรงเรียนจะให้ครูดำเนิน กิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็เปลี่ยนเป็นปราชญ์ท้องถิ่น ทำหน้าที่ครูผู้ สอน รวมทั้งให้ปราชญ์ท้องถิ่นทำหน้าที่การประเมินการเรียนการสอนของนักเรียนด้วย

แนวคิดการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการศึกษา

ประเวศ วะสี (2534) ได้กล่าวถึงแนวทางการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการศึกษาไว้ ดังนี้

1. รัฐบาลประกาศเป็นนโยบายให้ระบบการศึกษาทั้งหมด ศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ และทำนุ

บำรุงภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. ส่งเสริม สนับสนุนให้มีการพิมพ์หนังสือ และสื่อในรูปแบบอื่นที่ช่วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้มีจำนวนมากและคุณภาพเหมาะสม สามารถนำไปใช้ในการศึกษาทุกระดับ

3. ส่งเสริม สนับสนุนให้การศึกษาทุกระดับ ทำการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น

4. ให้มีการสร้างตำราท้องถิ่น

5. ปรับโรงเรียนประถมศึกษาที่อยู่ในชุมชน อย่างน้อยส่วนหนึ่งให้เป็นโรงเรียนชุมชน โดยทำหน้าที 3 อย่าง คือ

5.1 ศึกษาให้เข้าใจชุมชนตามข้อ 3

5.2 เป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสาร เพื่อการพัฒนาชุมชน

5.3 ให้การศึกษาทุกรูปแบบเพื่อชุมชน

6. ปรับระบบการศึกษาทั่วไป รวมทั้งมหาวิทยาลัย ให้เป็นการศึกษาที่สร้างรากฐานของความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเข้าไปอยู่ในการศึกษาที่เป็นฐานของความเป็นมนุษย์

7. การกระทำความดีต่างข้างต้น ต้องการความคล่องตัว รัฐบาลควรจัดงบประมาณอุดหนุนทั่วไป ให้หน่วยงานต่างๆตัดสินใจใช้เอง ส่วนรัฐบาลทำหน้าที่ประเมิน และตรวจสอบความถูกต้อง

8. ส่งเสริมกลไกการทำงานอย่างไม่เป็นทางการ รัฐบาลควรจัดงบประมาณอุดหนุนองค์กรพัฒนาชุมชน ให้ทำการส่งเสริมการศึกษากับภูมิปัญญาท้องถิ่น

9. ภาครัฐกิจให้ทุนทรัพย์ สนับสนุนองค์กรเอกชน หรือจัดตั้งมูลนิธิ หรือสถาบันในรูปแบบเอกชน เพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้า ให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่ระบบการศึกษาไทย

การจัดศึกษาและการมีส่วนร่วมของชุมชน

ซึ่งจากนโยบายการพัฒนาประเทศและการจัดการศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนดังที่ได้กล่าวมา นับว่า เป็นนโยบายหลักที่ปรากฏชัดเจนขึ้นในเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษา ทำให้นักการศึกษาและนักพัฒนาหลายท่านได้วิเคราะห์แนวคิดนี้และนำเสนอในลักษณะของแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษามากขึ้นทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค ดังนี้

แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา

ขั้นพื้นฐาน : ระดับมหภาค

นโยบายในการจัดการศึกษาที่ชัดเจนขึ้น เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาจากการที่รัฐเป็นผู้ทำหน้าที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเพียงฝ่ายเดียว มาเป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนและ โรงเรียน เพื่อการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับนโยบายนี้ นั้น ปรากฏเป็นแนวคิดการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งมีผู้เสนอแนวคิดและแนวทางไว้หลายลักษณะ ซึ่งสามารถที่จะศึกษาได้จาก แนวทางการปฏิรูปการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ (คณะกรรมการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์. 2539ก. ; 2539ข. ; 2539ค.) แนวทางการปฏิรูปการศึกษา (ยกเรื่องทางปัญญา) (ประเวศ วะสี.2539) แนวคิดการปฏิรูปการศึกษาไทย (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. 2539) แนวคิดการปฏิรูปการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ (วิชัย ต้นศิริ. 2539) และแนวคิดปฏิรูปการศึกษาเพื่อปวงชน (เสรี พงศ์พิศและคณะ. 2538) ซึ่งแนวทางการปฏิรูปการศึกษาทั้งหมดมีความเห็นที่สอดคล้องกันว่า จากสภาพสังคมที่เป็นปัญหา อันสืบเนื่องมาจากการพัฒนาประเทศที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการจัดการศึกษาแบบรวมศูนย์ที่เป็นการบริหารจัดการศึกษาตามแบบราชการนั้น ทำให้การศึกษากลายมาเป็นปัญหาของการพัฒนาประเทศมากกว่าจะเป็นส่วนที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาประเทศ นักการศึกษา นักวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการและองค์กรเอกชน ดังกล่าวข้างต้น จึงมีแนวคิดตรงกันที่จะให้มีการปฏิรูปการจัดการศึกษา ซึ่งแม้ว่าแต่ละแนวคิดที่นำเสนอมาอาจจะแตกต่างกันในรายละเอียด แต่สิ่งหนึ่งที่มีความเห็นตรงกัน คือระบบการจัดการศึกษาในประเทศไทยต้องมีการเปลี่ยนแปลงจากการจัดการศึกษาแบบรวมศูนย์ที่เป็นอยู่ ให้มีการกระจายอำนาจในการจัดการศึกษาให้มากขึ้น โดยมียุทธศาสตร์การเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาไทย 4 ประการสำคัญ คือ

1. การปฏิรูปการศึกษาและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพของคน
2. การเพิ่มขีดความสามารถของประเทศในการสร้างความก้าวหน้าและความมั่นคงของเศรษฐกิจไทยและสังคมไทย

3. การเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชนและการรวมพลังเพื่อการเรียนรู้
4. การปฏิรูปการบริหารจัดการศึกษา

แม้แนวคิดในการปฏิรูปการศึกษาในระดับมหภาคจะยังไม่ลงไปสู่การปฏิรูปในเชิงจุลภาค แต่ในส่วนของหน่วยงานภาคปฏิบัติ คือ สถานศึกษาหรือโรงเรียน ก็ได้มีความพยายามที่จะสร้างแบบแผนการปรับโครงสร้างการจัดการศึกษาของโรงเรียนในระดับฐานราก เพื่อจะให้มาบรรจบกับแนวทางการปรับโครงสร้างการจัดการศึกษาในระดับมหภาค หรือก่อให้เกิดแนวคิดใหม่ของการปรับโครงสร้างการจัดการศึกษาที่มีแนวคิดมาจากฐานรากต่อไป

แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษา

ขั้นพื้นฐาน : ระดับจุลภาค

จากแนวคิด การมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับมหภาค ที่กล่าวมา ที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในภูมิภาคและชนบทในกระบวนการพัฒนาเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้พัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการปัญหาได้ด้วยตนเอง เพื่อประโยชน์ของตนเอง ครอบครัวและชุมชน ตลอดจนสามารถสนองต่อการกระจายการพัฒนาได้อย่างเต็มที่และทั่วถึง ดังนั้น การพัฒนาในอนาคตจะเน้นที่การสร้างความเข้มแข็งของ ชุมชนในภูมิภาคและชนบท ให้สามารถพึ่งตนเองได้โดยมีเศรษฐกิจชุมชนที่มั่นคงเป็นตัวนำ และเป็นฐานในการยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตในอนาคตนั้น การที่จะจัดการศึกษาให้ฟื้นฟู ศักยภาพของชุมชนได้จริงนั้นชุมชนจะต้องสามารถควบคุมการจัดการศึกษาได้มากกว่าที่เป็นอยู่

ในปัจจุบัน เพราะการศึกษาที่เหมาะสมนั้นจะต้องมีความละเอียดอ่อนพอที่จะแปรผันไปตามความแตกต่างของแต่ละชุมชน ซึ่งความละเอียดอ่อนเช่นนี้ไม่มีทางที่จะเกิดขึ้นได้จากการควบคุมการศึกษาโดยส่วนกลาง แต่ต้องปล่อยให้แต่ละชุมชนได้เข้ามาควบคุมการให้การศึกษาแก่ลูกหลานของตนอย่างแท้จริง โดยรัฐต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหารสถานศึกษาที่กำกับดูแลโดยตรงจากหน่วยงานของรัฐ เป็นการจัดการศึกษาในรูปขององค์กรบุคคล ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนชุมชน ผู้ปกครองนักเรียน ครู ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้แทนองค์กรท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ฝ่ายการศึกษาของรัฐและผู้ทรงคุณวุฒิในสัดส่วนที่สมดุล มีหน้าที่กำหนดนโยบายกำกับดูแลและตรวจสอบการบริหารงานของกลุ่มสถานศึกษาที่จัดการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงมัธยม (คณะกรรมการการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์. 2539ก : 19) โดยการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น (และ) ในการกำหนดนโยบาย ที่ดีต้องมาจากบุคคลระดับพื้นฐาน คือ พ่อ แม่ ประชาชน ผู้ใหญ่บ้าน (สิปปนนท์ เกตุทัต. 2522) ซึ่งจากแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ได้จากครู ผู้นำชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในชุมชนหลายประเด็น คือ

1. หลักการและลักษณะของการมีส่วนร่วม ชุมชนและโรงเรียนควรมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเข้าใจในบทบาท ภารกิจที่ต้องร่วมกันรับผิดชอบ โดยมีโรงเรียนเป็นศูนย์กลางของชุมชน เพื่อให้ประชาชนในชุมชนได้แสวงหาความรู้และใช้บริการของโรงเรียนได้ หากโรงเรียนและ ชุมชนมีความสัมพันธ์กันดี นับได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาชุมชนและสังคมให้ดีขึ้นได้ (ไพฑูรย์ สีนลรัตน์. 2529) "...โดยการมีส่วนร่วมของโรงเรียนกับชุมชนในการจัดการศึกษาต้องเป็นทั้งสองทาง คือ ไปและกลับ..." (สมปอง ขาวสมบูรณ์. 2540? : 68) "...และเป็นการอาศัยซึ่งกันและกัน..." (คำตัน เดชผล. 2540? : 32)

2. ยุทธศาสตร์ของการมีส่วนร่วม ควรเป็นไปในลักษณะของการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน สร้างสถานะความเป็นผู้นำ และตระหนักในบทบาทหน้าที่ในการจัดการศึกษาไป พร้อมๆกันกับการกระตุ้นบรรยากาศของการทำงานร่วมกับชุมชนและสนับสนุนการดำเนินงาน โครงการนำร่องเพื่อการกระจายอำนาจการบริหารการศึกษา และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษารูปแบบต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดผลกระทบที่หนักหน่วง อาจกระทำในรูปโครงการนำร่องที่กระจายอำนาจเบ็ดเสร็จไปในระดับจังหวัดจำนวนหนึ่ง เพื่อศึกษาความเหมาะสม ข้อดีข้อเสียต่าง ๆ ก่อนที่จะปรับปรุงและขยายผลต่อไปโดยลำดับ ซึ่งควรจะสอดคล้องประสานไปพร้อมกับโครงสร้างการกระจายอำนาจการบริหารท้องถิ่นของกระทรวงมหาดไทย (เจ็จันท์ จงสถิตอยู่และอมรวิรัช นาคทรพ. 2539 : 123-124)

3. รูปแบบการมีส่วนร่วม ชุมชนและโรงเรียนควรร่วมมือกันในการจัดการเรียนการสอนและการดำเนินชีวิตร่วมกัน โดยครูควรเป็นคนในท้องถิ่นหรืออาศัยอยู่ในชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ ไม่มีเวลาทำงานที่ตายตัว โดยโรงเรียนต้องเป็นของประชาคมจริง ๆ คือ ทั้งครู นักเรียน พ่อแม่ผู้ปกครองร่วมชีวิตอยู่ในประชาคมเดียวกันเช่นในสมัยก่อนครูประจำบาลจะอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน เป็นเจ้าของที่นา ค่าขายและสอนหนังสือ คนในหมู่บ้านจะถือว่าครูประจำบาลเป็นผู้นำของชุมชนคนหนึ่ง ลักษณะอย่างนี้เมื่อครูสอนหนังสือ ครูก็เอาความรู้ที่มีอยู่เข้าไปในห้องเรียนด้วย ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ ดิน ฟ้า อากาศในท้องถิ่น ความสัมพันธ์เหล่านี้ ทำให้เกิดกระบวนการศึกษาทั้งในและนอกชั้นเรียน เวลานักเรียนเจ็บไข้ได้ป่วยครูก็ไปเยี่ยมได้ เวลาครูมีปัญหาอะไร พ่อแม่ผู้ปกครองก็ไปมาหาสู่ เป็นระบบการศึกษาที่สร้างความสัมพันธ์ในประชาคม(เสนห์ จามริก. 2528 : 13) และโรงเรียนก็เปิดประตูรับผู้ชมชน โดยให้นักเรียนได้เรียนโดยการศึกษาสถานนอกสถานที่หรือเชิญวิทยากรในหมู่บ้านมาสอนนักเรียนเพื่อร่วมมือกันในการจัดการเรียนการสอน นอกจากนี้ ต้องจัดการศึกษาโดยให้การศึกษาในสิ่งที่เขาต้องการจะรู้และเรียนในสิ่งที่เขาควรจะรู้ ก็เข้ากับรูปแบบที่ว่า การมีส่วนร่วมของโรงเรียนกับชุมชนในการจัดการศึกษา (ประยงค์ ธรรมรงค์และสุวัจน์ มณีมาศ. 2540? : 77)

4. ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ชุมชนกับโรงเรียนควรมีความสัมพันธ์ที่ดีและใกล้ชิดเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน โรงเรียนต้องเปิดให้ผู้นำชุมชนและประชาชนเข้ามาในโรงเรียนแล้วแสดงความคิดเห็นชี้แนะดูแล และในขณะเดียวกันโรงเรียนก็ให้บริการกับชุมชนด้วย ไม่ใช่สอนนักเรียนเพียงอย่างเดียว (คำตัน เดชผล. 2540? : 34) และแม้ว่าโรงเรียนจะก้าวหน้าทางวัตถุอย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ทางด้านจิตใจระหว่างเอกชนกับโรงเรียนจะต้องมีอยู่เสมอ กิจกรรมของโรงเรียนคือกิจกรรมของชุมชน เช่นเดียวกับ กิจกรรมของชุมชนก็คือกิจกรรมของโรงเรียน (สมปอง ขาวสมบูรณ์. 2540? : 68)

5. หลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน โรงเรียนต้องคำนึงว่า หลักสูตรที่ดี คือหลักสูตรที่ต้องเอา ชุมชนกับโรงเรียนเข้ามาประสานสัมพันธ์กันให้ได้ ชุมชนต้องมีบทบาท มีภาระหน้าที่พัฒนาหลักสูตร มาร่วมมือกันวิเคราะห์เนื้อหาที่มีอยู่ ส่วนใดบ้างที่ชุมชนรับได้ (จุลศักดิ์ มิทรารวงศ์. 2540? : 40) และจัดการเรียน การสอน รวมทั้งพัฒนากิจกรรมการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการและเงื่อนไขของชุมชน จัดการเรียนการสอนให้หันไปสนใจระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นให้มากยิ่งขึ้น เพื่อทำความเข้าใจและนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาในชุมชนต่อไป (ชูเกียรติ ธีสุวรรณ. 2535 : 63-64)

6. การบริหารและการจัดการ ในภาวะปัจจุบันชุมชนสามารถและควรเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการด้านการศึกษา เพราะการศึกษาที่ดีต้องเป็นการศึกษาเพื่อชุมชน คือ ต้องเป็นการจัดการศึกษาที่ทำให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน โดยให้ชุมชนมีส่วนกำหนดในการศึกษา เช่น ร่วมกำหนดหลักสูตรการศึกษา ร่วมกำกับ ดูแลการบริหารโรงเรียน ร่วมกำกับดูแลคุณภาพของครู รวมทั้งร่วมกำหนดคุณลักษณะที่อยากให้เกิดกับเด็กซึ่งจะเป็นคุณภาพที่ดีสำหรับเด็กที่จะเป็นผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า ดีสำหรับชุมชนและดีสำหรับสังคมโดยส่วนรวม โดยมีความเชื่อร่วมกันว่า คนในชุมชนจะต้องมีคนที่ดีคนเก่ง ทำเก่ง พอที่จะเป็นหลักในการร่วมกันจัดการศึกษาได้ (ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. 2541 : 10)

เสน่ห์ จามริก(2537ก. :25-53.อ้างใน ศิริกาญจน์ โกสุมภ์, 2542.) ได้เสนอองค์ประกอบหลักในการในการพัฒนาให้เกิดระบบโรงเรียนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน คือ

1. การเชื่อมต่อนชีวิตในและนอกโรงเรียน โดยไม่ให้แบ่งแยกกันระหว่างกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนกับวิถีชีวิตในชุมชน เพื่อให้การจัดการศึกษาในชุมชนมีลักษณะสัมพันธ์เชื่อมโยงประกอบเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และสอดคล้องกับสภาพปัญหา ความต้องการ และ ศักยภาพชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก และพยายาม จัดการศึกษาให้ครูมีบทบาทเป็นส่วนหนึ่งของ ชุมชนและมีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินชีวิต ของ ชุมชนอย่างแท้จริง

2. เขตการจัดการศึกษากับความหลากหลายของชุมชนท้องถิ่น ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบการศึกษาชาติ ระบบโรงเรียนชุมชนทั้งหลายย่อมจะต้องมีหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอยู่ในส่วนหนึ่งที่สำคัญที่ไม่ขัดกับหลักการจัดการศึกษาให้สัมพันธ์สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น โดยการจัดเขตการศึกษาให้เป็นไปเพื่ออำนวยความสะดวกเสริมให้องค์ความรู้ของ ชุมชนท้องถิ่นได้รับการฟื้นฟูพัฒนากระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบมากขึ้น ในลักษณะเช่นนี้ ระบบโรงเรียนหรือการเรียนรู้ก็จะประสานสัมพันธ์ไปด้วยกันกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น โดยไม่มีการแบ่งแยกระหว่างระบบในและนอกโรงเรียนอีกต่อไป

3. ภูมิปัญญากับการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น การที่จะสร้างแรงจูงใจให้คนเห็นความสำคัญของท้องถิ่น และมีช่องทางประกอบสัมมาอาชีพเพื่อดำรงชีวิตในชุมชนท้องถิ่นอย่างมีความสุขและเป็นประโยชน์ย่อมต้องอาศัยปัจจัยและการพัฒนาด้านต่างๆประกอบกันอย่างเป็นบูรณาการ การศึกษาหลักสูตรการเรียนการสอนนับเป็นส่วนหนึ่งของหลักการและเป้าหมายของการพัฒนาขีดความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น

การมีส่วนร่วมของท้องถิ่น จึงหมายถึง การนำองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นเข้าไปประกอบเป็นฐานของการกำหนดหลักสูตรและการเรียนการสอน โดยหลักสูตรและเรียนการสอนวิชาความรู้สมัยใหม่ยังมีบทบาทสำคัญอยู่ แต่เป็นไปเพื่อเสริมสมรรถนะของการคิดวิเคราะห์และทักษะสำหรับการประกอบสัมมาอาชีพและดำรงชีวิต ซึ่งประชากรส่วนใหญ่ของประเทศมีพื้นฐานความรู้เป็นทุนเดิมอยู่แล้วในกรอบชุมชนท้องถิ่นของตนเอง โดยองค์ความรู้เหล่านี้จะปรากฏให้เห็นเป็นตัวตน เป็นแหล่งทรัพยากร ภูมิปัญญาทั้งในระดับสถาบัน เช่น วัด ครอบครัว และในระดับบุคคล เช่น พระ ปราชญ์ชาวบ้าน ครู ชุมชน ผู้นำชุมชนและนักเทคนิควิทยาพื้นบ้าน เช่น หมอสมุนไพรพื้นบ้าน นักเกษตรผสมผสาน เป็นต้นล้วนเป็นทรัพยากรทางการศึกษา ที่จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนส่งเสริมให้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นตัวจักรสำคัญทางการจัดการศึกษา เพื่อว่าระบบโรงเรียนชุมชนจะได้ตอบสนองปัญหาความต้องการทางการศึกษาของชุมชนท้องถิ่นให้ได้เรียนรู้ถึงความเป็นเหตุเป็นผลในสิ่งที่ทำตามหลักปรัชญาการศึกษามุ่งให้รู้จักคิด รู้จักทำ รู้จักแก้ปัญหา ในกระบวนการเรียนรู้ เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

4. การศึกษาครบวงจร เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถฟื้นฟูสมรรถนะของตนขึ้นมาได้ การจัดการศึกษาทุกระดับตั้งแต่ประถม มัธยม อาชีวและอุดมศึกษา รวมทั้งการวิจัย และพัฒนา จะต้องประสานเชื่อมโยงเป็นองค์ประกอบการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อเป็นการสนองความต้องการอย่างครบวงจรต่อชีวิตทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนชนบท โดยการจัดการศึกษาในทุกระดับจะต้องมีทิศทางและเนื้อหาสาระที่สอดคล้องต่อสภาพความเป็นจริงของชีวิตภายในชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนให้ความสัมพันธ์ อันพึงมีพึงเป็นต่อเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองภายนอก

5. การศึกษาต่อเนื่อง ตามหลักการนี้ ระบบโรงเรียนชุมชนจะเป็นแหล่งที่เด็กและผู้ใหญ่ ต่างมาใช้บริการ เพื่อจะเรียนรู้ในสิ่งที่ตนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาอาชีพและคุณภาพ ชีวิตของตน โดยพื้นฐานและความต้องการของผู้เรียนจะเป็นเป้าหมายหลักของการศึกษา นั่นคือ คนและชุมชนจะเป็นตัวตั้งของระบบการศึกษา เป็นการสานเชื่อมโยงการเรียนรู้ทั้งในและนอกโรงเรียนให้ผสมผสานกลมกลืนกันไป เป็นการสร้างแรงจูงใจให้เด็กเห็นความสำคัญของท้องถิ่น และเห็นช่องทางที่จะใช้ชีวิตในชุมชนอย่างมีความสุข โดยต้องมีการปรับประสานกำลังทรัพยากรทั้งหลายในชุมชน โดยครูต้องเป็นแกนสำคัญในการเชื่อมโยงความรู้ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับแหล่งสถาบันความรู้สาขาอาชีพต่างๆ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมพิศ วงแหยม (2535) ได้ทำการวิจัยเรื่อง สภาพและปัญหาการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยส่งแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างไปยังศึกษานิเทศก์จังหวัด และอำเภอที่ทำหน้าที่หัวหน้างานพัฒนางานวิชาการ ผู้บริหารโรงเรียน หัวหน้าครูวิชาการโรงเรียน ผลการวิจัยพบว่า มีการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรในลักษณะ การปรับกิจกรรมการเรียนการสอน หรือกิจกรรมเสริม การปรับหรือเพิ่มเติมรายละเอียดเนื้อหา การจัดทำเนื้อหา/รายวิชาใหม่ การพัฒนาสื่อการเรียนการสอน และการปรับกิจกรรมการเรียนการสอน หรือกิจกรรมเสริม ในกลุ่มวิชาการงานและพื้นฐานอาชีพเป็นการดำเนินงานมากที่สุด โดยนำทรัพยากรท้องถิ่นที่เป็นทรัพยากรบุคคลมาใช้เป็นส่วนใหญ่ และพบว่าทรัพยากรในด้านบุคคลมีปัญหาในเรื่องไม่มีเวลาว่างพอ

กิตติพิศ ศิริสูตร (2537) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2523) ในโรงเรียนร่วมการพัฒนาการใช้หลักสูตร สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และแบบสอบถาม กับผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน ศึกษานิเทศก์อำเภอ และปราชญ์ชาวบ้าน ผลการวิจัยพบว่า ศึกษานิเทศก์อำเภอและผู้บริหารโรงเรียนส่วนใหญ่ สนับสนุนส่งเสริมให้ครูนำ ภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่อง คติ ความคิด ความเชื่อ ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีและการประกอบอาชีพของท้องถิ่นมา ใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ในลักษณะการปรับ เพิ่มรายละเอียดของเนื้อหา และสื่อการเรียนการสอน โดยเชิญปราชญ์ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร ผู้บริหารโรงเรียนส่วนใหญ่ให้การสนับสนุนในด้านการเตรียมบุคลากร สถานที่ งบประมาณ จัดทำข้อมูลพื้นฐาน ติดต่อประสานงาน จัดหาวัสดุหลักสูตร ครูผู้สอนส่วนใหญ่ มีการศึกษาและนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในเรื่องวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี มาใช้ในลักษณะการปรับ เพิ่มรายละเอียดของเนื้อหา และสื่อการเรียนการสอน ปัญหาส่วนใหญ่คือการขาดงบประมาณและเอกสารในการค้นคว้า รวมถึงผู้บริหาร โรงเรียน และศึกษานิเทศก์ส่วนใหญ่ไม่มีความรู้ด้านการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น

รัชนีวัลย์ จุลบาท (2539) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาการดำเนินงานการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น กลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพ ชั้นประถมศึกษา ปีที่ 5-6 ของสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และแบบสอบถามกับศึกษานิเทศก์

สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด ศึกษานิเทศก์สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ ผู้บริหารและครูผู้สอนที่เป็นคณะกรรมการพัฒนาหลักสูตร ครูผู้สอนกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ ชั้นประถมศึกษา ปีที่ 5-6 ผลการวิจัยพบว่า การจัดทำหลักสูตรในระดับจังหวัดมีการแต่งตั้งคณะกรรมการ การเตรียมบุคลากร และการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ส่วนในระดับอำเภอไม่มีการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ปัญหาที่พบในระดับท้องถิ่นคือ การขาดงบประมาณ วิทยากรแกนนำในการจัดทำแนวการสอนไม่พอ ปัญหาในการนำหลักสูตรไปใช้คือ ขาดงบประมาณ ครูไม่มีเวลาเตรียมการสอนและขาดแหล่งวิชาการในการค้นคว้าหาเทคนิคการสอนใหม่ๆ

มณฑิชา ชนะสิทธิ์ (2539) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพและปัญหาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษา ในโครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยภูมิปัญญาชาวบ้าน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสงขลา โดยใช้แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต และแบบศึกษาเอกสารกับผู้รับผิดชอบโครงการ โรงเรียน ครูผู้สอน และปราชญ์ชาวบ้าน ผลการวิจัยพบว่า ส่วนใหญ่พัฒนาหลักสูตรโดยครูผู้สอน และเป็นหลักสูตรเกี่ยวกับการประกอบอาชีพที่มีอยู่ใน ชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านมีส่วนร่วมโดยให้คำแนะนำเนื้อหาวิชาและเป็นวิทยากรในบางเนื้อหาเนื่องจากไม่มีเวลา ปัญหาในการใช้หลักสูตรส่วนใหญ่เกิดจาก การขาดแคลน งบประมาณ ครูไม่มีเวลาทำแผนการสอน การเรียนการสอนใช้เวลามากกว่าที่กำหนด และผู้บริหารไม่เห็นความสำคัญของโครงการ

นิตยา บุตรศรี (2542) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของ โรงเรียนต้นแบบการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี โดยใช้แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง กับโรงเรียนต้นแบบการพัฒนา หลักสูตรท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า มีการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการด้านศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และการประกอบอาชีพ โดยในด้านเนื้อหาครูผู้สอนใช้ประสบการณ์เดิมที่เป็น ภูมิปัญญาชาวบ้านของตนมาใช้ และเชิญวิทยากรท้องถิ่นมาให้ความรู้ในโรงเรียน ในด้าน กิจกรรมเสริมก็ให้ผู้เรียนไปร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัญหาที่พบคือ ครูยังไม่มีความเข้าใจในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และไม่มีเวลาในการศึกษา ข้อมูล วิทยากรท้องถิ่นไม่มีทักษะในด้านวิธีการสอน

จิตรรา ไสยะ (2543) ได้ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาการมีส่วนร่วมของบุคลากรท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เขตการศึกษา 8 โดยใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ กับผู้บริหารโรงเรียน ศึกษา นิเทศก์ ครู ผู้ปกครองนักเรียน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้นำท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียน ศึกษา นิเทศก์ ครู ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายในการพัฒนาหลักสูตร ส่วนสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้นำท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ผู้ปกครองนักเรียนส่วนใหญ่ยังไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายแต่จะให้ความร่วมมือในด้านทุนทรัพย์

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย